

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра права та соціальної роботи

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З ЖІНКАМИ-
ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА У ПОДРУЖНІХ
СТОСУНКАХ**

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня «бакалавр»

(бакалавр, магістр)

спеціальності 231 Соціальна роботи
(шифр і назва спеціальності (спеціалізації, предметної спеціальності))

освітньої програми Соціальна робота.
Соціальна педагогіка

(назва освітньої програми)

Верби Катерини Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

Керівник к. пед. н., доцент Замашкіна О.Д.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент к. пс. наук, доц. Мазоха І.С.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри права і соціальної роботи
(назва випускової кафедри)

протокол № 12 від « 18 »
травня 20 23 р.

Завідувач кафедри права і соціальної роботи

Метіль А.С.

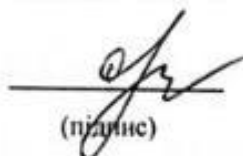
(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний
захист на відкритому засіданні
ЕК

«20» червня 20 23 р.

Оцінка 95 відмінно
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

(підпис)

Замашкіна О.Д.

(прізвище, ініціали)

Анотація до бакалаврської роботи

на тему:

Соціально-психологічна робота з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках

У бакалаврській роботі розкрита проблема соціально-психологічної роботи соціального працівника з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках.

Об'єкт дослідження – жінки-жертви насильства.

Предмет дослідження – соціально-психологічна робота з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках.

Мета дослідження – дослідити й експериментально перевірити дію технології соціально-психологічної роботи з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках на досвіді діяльності соціальних установ.

У першому розділі систематизовано наукові підходи до осмислення терміну «насилля» та його видів; визначено суб'єктивні та об'єктивні причини та наслідки внутрішньо-сімейного насильства; розглянуто соціально-психологічні особливості жінки як об'єкта насильства.

У другому розділі проаналізовано соціально-правовий захист жінок в Україні та з'ясовано технологію роботи соціального працівника щодо сімейних відносин як об'єкта соціально-психологічної роботи з сім'єю; розкрито специфіку соціально-психологічної реабілітації жінок, постраждалих від насильства у подружніх стосунках.

У третьому розділі проведено експериментальне дослідження щодо впровадження досвіду діяльності соціальних установ з соціально-психологічної роботи з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках; надано кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи.

Ключові слова: насильство, жінки-жертви, внутрішньо-сімейне насильство, подружні стосунки, соціально-психологічна реабілітація, соціальні установи.

In the bachelor's work, the problem of social and psychological work of a social worker with women victims of violence in marital relations is disclosed.

The object of research is female victims of violence.

The subject of research is social and psychological work with women who are victims of violence in marital relationships.

The purpose of the study is to investigate and experimentally test the effect of the technology of social and psychological work with women who are victims of violence in marital relations on the experience of the activities of social institutions.

In the first chapter, scientific approaches to understanding the term "violence" and its types are systematized; subjective and objective causes and consequences of domestic violence are determined; social and psychological features of a woman as an object of violence are considered.

In the second chapter, the social and legal protection of women in Ukraine is analyzed and the technology of the social worker's work on family relations as an object of social and psychological work with the family is clarified; the specifics of social and psychological rehabilitation of women who suffered from violence in marital relations are revealed.

In the third chapter, an experimental study of the implementation of the experience of the activities of social institutions for social and psychological work with women victims of violence in marital relations was carried out; a quantitative and qualitative analysis of the results of experimental work is provided.

Key words: violence, female victims, domestic violence, marital relations, social and psychological rehabilitation, social institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕРМІНУ «НАСИЛЛЯ» ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА	12
1.1 Наукові підходи до осмислення терміну «насилля», його види	12
1.2. Суб'єктивні та об'єктивні причини та наслідки внутрішньо-сімейного насилльства.....	17
1.3 Соціально-психологічні особливості жінки як об'єкта насилльства	23
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ II ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ЖІНКАМИ-ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА У ПОДРУЖНІХ СТОСУНКАХ..	29
2.1 Соціально-правовий захист жінок в Україні.....	29
2.2 Напрями та форми роботи соціального працівника щодо сімейних відносин як об'єкту соціально-психологічної роботи з сім'єю	33
2.3. Специфіка соціально-психологічної реабілітації жінок, постраждалих від насилльства у подружніх стосунках.....	37
Висновки до розділу II	43
РОЗДІЛ III ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ-ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА У ПОДРУЖНІХ СТОСУНКАХ	45
3.1 Аналіз дослідження позитивної динаміки з налагодження подружніх стосунків у жінок-жертв домашнього насилля.....	45
3.2 Кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи...	49
Висновки до розділу III.....	60
ВИСНОВКИ	62

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	64
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Насильство в подружніх стосунках постає, за результатами досліджень науковців, найпоширенішою формою агресивних дій в сучасній Україні. За їхніми результатами, 30-40% тяжких насильницьких злочинів вчиняється саме в сім'ї. Жертви сімейно-побутових конфліктів складають найчисленнішу групу серед загиблих і потерпілих від будь-яких злочинів.

Психологи та соціологи відзначають, що війна загострила проблему домашнього насильства в Україні і пояснюють це як наслідок загального погіршення морально-психологічного стану. Соціальне напруження, погіршення економічної складової, втрата чи недоступність звичних, базових речей провокує кривдника проявити агресію всередині сім'ї. Попри війну, виправдання насильству бути не може. Соціально-психологічна служба повинна сьогодні особливо дбати, щоб права українок не порушувалися, щоб вони в цей важкий час не відчували себе ще й жертвами домашнього насильства.

У вітчизняній соціологічній науці надавалося недостатньо уваги змінам внутрішньо-сімейних стосунків, які викликають переміни соціокультурного середовища. Лише нещодавно на тлі пандемії COVID-19 соціальні служби багатьох країн зазначали зростання випадків домашнього насильства через стрес та невизначеність подальшого розвитку подій. На сьогоднішній день можна говорити про недостатню вивченість як причин виникнення насильства в сімейних відносинах, так і соціальних наслідків цього явища для життєдіяльності суспільства. Тому з початком активної фази війни соціальні структури й експерти в галузі протидії насильству прогнозували зростання випадків домашнього насильства. Вони вказували на сукупність чинників, які підвищують ризики насильства в умовах воєнного часу.

Розробка й впровадження новітніх форм соціального захисту жертв насильства є нагальним питанням практики та теорії соціального захисту людей.

Методологічні засади проблеми подружніх стосунків розглядаються в працях теоретиків як вітчизняної соціологічної науки (А. Антонов, О. Здравомислова, В. Гаврилюк), так як і зарубіжної (С. Бем, Н. Гленн, М. Хоуп), питання домашнього насильства вивчалось низкою зарубіжних (Д. Доджл, А. Робертс, М. Росс та ін.) та українських дослідників (В. Бондаровська, О. Відзюк, Н. Лавриненко, Є. Луценко, О. Савчук та ін.); проблеми соціально-психологічної роботи з жінками, які стали жертвами домашнього насильства та соціально-психологічних аспектів сімейних взаємостосунків (В. Гарбузов, Н. Галан, І. Грига, А. Захаров, Д. Ісаєв, Г. Мішина, Т. Семигіна, О. Холостова та ін.). Особливу увагу дослідники приділяють особливостям консультування сім'ї щодо подолання кризових ситуацій та оптимізації шлюбно-сімейних відносин (Н. Бабенко, О. Безпалько, І. Головнева, Н. Давидюк, А. Капська, В. Омельчук, І. Трубавіна та ін.) (Замашкіна О. Д., 2016)

На основі поглибленого аналізу вчені визначили теоретико-методологічні основи проблеми, розробили дослідницькі підходи до її вирішення, а також напрями та складові компоненти.

Відтак, актуальність означеної проблеми, її недостатня наукова розробленість і потреби освітньої практики зумовили вибір нами теми кваліфікаційної роботи: **Соціально-психологічна робота з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках.**

Об'єкт дослідження – жінки-жертви насильства

Предмет дослідження – соціально-психологічна робота з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках.

Мета дослідження – дослідити й експериментально перевірити дію технології соціально-психологічної роботи з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках на досвіді діяльності соціальних установ.

Гіпотеза дослідження – застосування технології соціально-психологічної роботи соціального працівника у соціальних установах з жінками-жертвами насильства призведе до позитивної динаміки з налагодження подружніх стосунків.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети і гіпотези дослідження були визначені наступні **завдання**:

1) систематизувати наукові підходи до осмислення терміну «насильство» та його видів;

2) визначити суб'єктивні та об'єктивні причини та наслідки внутрішньо-сімейного насильства і соціально-психологічні особливості жінки як об'єкта насильства;

3) проаналізувати соціально-правовий захист жінок в Україні та з'ясувати технологію роботи соціального працівника щодо сімейних відносин як об'єкта соціально-психологічної роботи з сім'єю;

4) розкрити специфіку соціально-психологічної реабілітації жінок, постраждалих від насильства у подружніх стосунках;

5) провести експериментальне дослідження щодо впровадження досвіду діяльності соціальних установ з соціально-психологічної роботи з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках;

6) надати кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи.

Методи дослідження для розв'язання намічених завдань:

- теоретичні методи: загально-наукові - генетична, історична система, порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури, законодавчих документів: аналіз і синтез теоретичного та практичного досвіду і встановлення загальних тенденцій;

- емпіричні методи, а саме: аналіз і синтез, узагальнення на всіх етапах роботи; вивчення психологічної, навчально-методичної наукової літератури для уточнення основних понять кваліфікаційного дослідження, з'ясування ролі сучасних технологічних практик щодо соціально-психологічної роботи з

жінками-жертвами насилля у подружніх стосунках, методи математико-статистичної обробки емпіричних даних.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладений у документі матеріал може бути використаний соціальними працівниками, психологами, а також для подальших досліджень і розробок під час планування соціально-психологічної роботи з жінками – жертвами насильства у подружніх стосунках.

Достовірність результатів дослідження забезпечується подальшим застосуванням методик і технологій, які є аналогічними меті і завданням нашого дослідження, кількісним та якісним аналізом отриманих даних, застосуванням методів з математичної статистики, результатами експериментальних завдань.

Джерельна база дослідження складається з наукових публікацій, матеріалів преси, статистичних збірників, досвіду вчених, Internet ресурсів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та положення наукового дослідження викладено у матеріалах наступних наукових конференціях: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Науковий пошук студентів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (17.11.2022); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Правова та соціальна трансформація сучасного суспільства в умовах євроінтеграції України» (22.11.2022).

Основні положення дослідження висвітлено у публікаціях:

1. Психологічне насильство у подружніх стосунках. Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних та соціально-економічних наук. Вип. 8. За матеріалами VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науковий пошук студентів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (17 листопада 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. 284 с., С.178-182.

2. Профілактика психологічного насильства у подружніх стосунках. Правова та соціальна трансформація сучасного суспільства в умовах

євроінтеграції України. Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 листопада 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. 112 с., С. 7-11.

Експериментальна база дослідження: проведення опитування за допомогою використання Google форми на жіночому форумі «TerraWoman». Кількість респондентів: 11 осіб.

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена її метою та завданнями. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять підрозділи, загальних висновків та списку використаних джерел, додатків. Представлені 12 рисунків, 6 таблиць, 2 діаграми.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕРМІНУ «НАСИЛЛЯ» ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

1.1 Наукові підходи до осмислення терміну «насилля», його види

Насильство в сім'ї розглядається у різних площинах: в правовій, історичній, соціологічній, психологічній, педагогічній, охорони здоров'я тощо. Термін «насилля» став невіддільним елементом усіх сфер життєдіяльності суспільства. Насилля у відкритих або скритих формах існує у всіх теренах суспільного життя. Рівень насилля завжди залежав від соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, стану його політичної стабільності, соціально-психологічного клімату в суспільстві.

Насилля є крайньою категорією, найбільш небезпечною та гострою демонстрацією агресії (Захожа В. А., 2000).

Юридична енциклопедія тлумачить насилля як умисний тиск (фізичний чи психічний) однієї особи на іншу, супроти її бажання, чим спричиняє людині моральну, фізичну, психічну та майнову шкоду, або несе загрозу заподіяння визначеної шкоди зі злочинною метою». Примус на особу втілюється за допомогою вчинення умисних діянь (Ліщук Н.О., 2020).

Науковці найбільш істотними ознаками поняття насилля вважають:

- ✓ насилля здійснюється поза або проти волі постраждалого;
- ✓ насилля вплинуло на потерпілого фізично та/або психічно;
- ✓ насилля заподіяло шкоду потерпілому;
- ✓ насилля виступає як засіб досягнення мети, так і метою (Ліщук Н. О., 2020).

Розглянемо наукові підходи до визначення понять «насилля» та «насилницька злочинність». Дослідженням домашнього насилля займалися вчені з різних галузей знань – соціології, психології, адміністративного та кримінального права.

Ліщук Н. О. у своєму дослідженні зазначає, що до насильницьких злочинів відносяться усі дієства, в яких насильство служить метою, або є засобом досягнення мети (Ліщук Н. О., 2020).

Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. у своєму навчальному посібнику розглядають кримінологічний та психологічний чинники проблеми потерпілого від злочину поняття причин. Вони зазначають, що однозначного трактування насильницьких злочинів не існує, але причиною, яка може пояснити злочинний акт, є антисоціальна мотивація (Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., 1994).

О. М. Гумін та М. І. Панов зауважують, що доцільно трактувати фізичне насильство як вплив не тільки на тілесну сферу, а й злочинний вплив на внутрішні органи людини (Гумін О. М., 2015).

Реан А. А. підкреслює, що відносно насильницьких дій доцільно використовувати термін «погроза насильством» замість «психічне насильство», маючи на увазі тільки погрозу фізичного насильства (Реан А. А., 1996).

Більшість науковців істотними причинами насильницької злочинності визнають суперечності, що з'являються у побуту та сфері дозвілля, яким тривалий час надавали другорядне значення. Проте побутова неупорядкованість та нестача мінімальних умов для культурного дозвілля хоча ще не є причинами насильницьких злочинів, а можуть слугувати тригером за умови їх комплексного впливу на людину, створюючи спосіб життя із соціально заниженими позиціями.

В. І. Шакун відмічає вплив процесів урбанізації на насильницьку злочинність. У великих містах за присутності специфічної субкультури, населення частіше виявляє прихильність до жорстокості, а молодь у цілому починає сприймати виключно грубість і агресивність (Шакун В. І., 1996).

О.М. Гумін зазначає, що злочинне насильство може бути спрямоване проти життєвої, психологічної, фізичної цілісності особи, у тому числі з ураженням її внутрішніх органів, і вчинене проти її волі. Воно може заподіяти

особі певні психічні травми, органічні та фізіологічні пошкодження, обмежити свободу її волевиявлення чи дій, пригнічувати її гідність, статеvu свободу, честь та репутацію, свободу совісті та віросповідання, недоторканність житла, інші особисті немайнові права чи нематеріальні блага, а також права власності (Гумін О. М., 2015).

О. М. Джужа відзначає насильницьку злочинність як сукупність посягань, які спрямовані на втручання у фізичну і психічну сферу жертви злочину з метою заподіяння їй тілесного ушкодження або смерті (Джужа О. М., Моїсеєв Є.М., 1994).

Бова А.А. з цього приводу наголошує, що умисні злочинні діяння, які посягають на суспільні взаємини, життя та здоров'я громадян, та виникають здебільшого на ґрунті особистої неприязні, ревнощів, помсти, з хуліганських мотивів, задоволення статевого потягу повністю відбивають сутність насильницької злочинності (Бова А. А., 2004).

На погляд О.М. Гуміна, об'єктом посягання насильства виступають окрім фізичних благ, ще й матеріальний добробут, психічне здоров'я, сексуальна недоторканність та свобода. Також науковець виокремлює залежно від об'єкта посягання наступні види кримінального насильства: психічне та фізичне, а також комбіновані види – економічне та сексуальне насильство, які можуть входити до їхнього складу (Гумін О. М., 2015).

Ю.О. Говор розглядає насильство в сім'ї щодо жінки як протиправний вплив (фізичний чи психічний) на жінку, як члена сім'ї, що проявляється у формі умисних небезпечних діянь. Це завдає шкоди жінці та посягає на її права та свободи як особи (Говор Ю. О., 2011).

Насильство нерозривно пов'язане зі злочинністю та агресією, а в деяких випадках ці терміни навіть використовуються як синоніми.

У законодавстві (Кримінальний кодекс України) використовується термін «насильство», але не дається його тлумачення, інші терміни доволі часто використовуються непослідовно, з різним їх тлумаченням. Загальною ознакою, для всіх дій є насильство над людиною, саме воно пов'язує злочин з

насильством та слугує підставою віднесення протиправного діяння до насильницьких. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння фізичного, економічного, психологічного, або сексуального насильства, що відбуваються в сім'ї між родичами, або між іншими особами, які проживають спільно (Закон України № 2229-VIII, 2017).

Фізичне насильство розглядається як умисне нанесення одним сім'ї іншому тілесних ушкоджень. Це призводить до порушення психічного чи фізичного здоров'я, травм, приниження гідності й честі потерпілого. Фізичне насильство в сім'ї порушує право на життя, на вільний розвиток особистості, право на особисту недоторканість та свободу. Воно вважається одним серед найтяжчих форм насильства в сім'ї, тому що дії кривдника полягають у прямому фізичному впливі на організм особистості (Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., 2012).

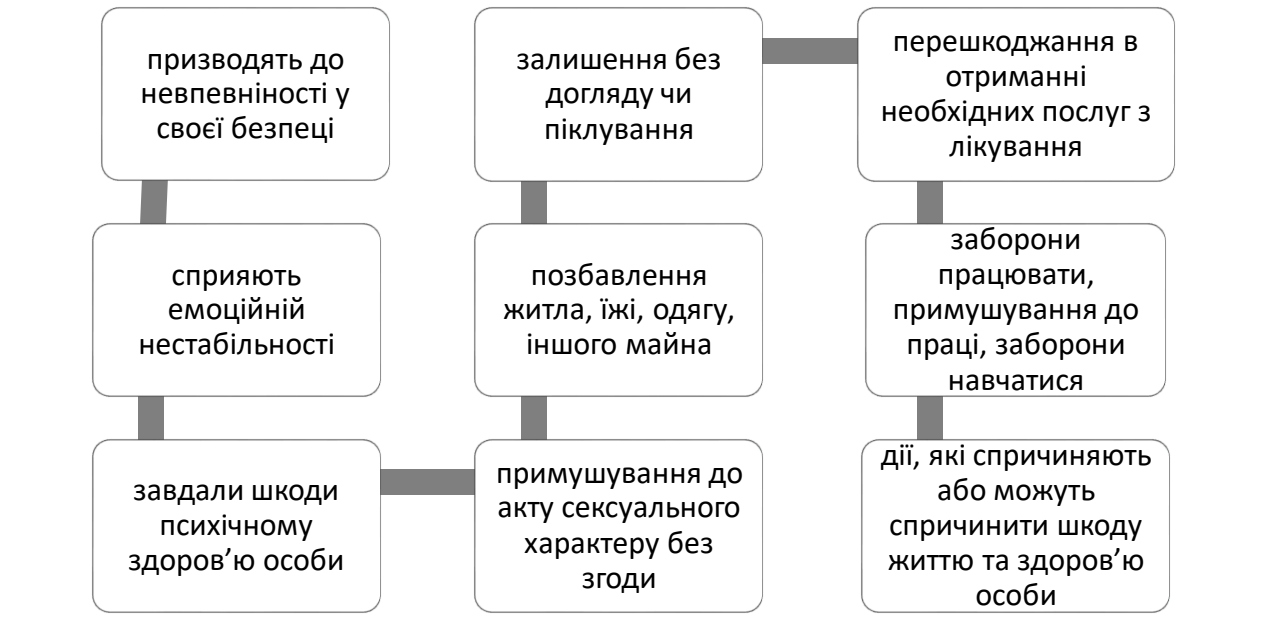
Економічне насильство – це явище, коли один член родини позбавляє іншого форм житла, коштів, їжі, одягу, інших матеріальних статків з метою повного контролю над життям жертви.

Сексуальне насильство - це змушення до будь-яких дій сексуального характеру, якщо вони втілюються без згоди особи. Види сексуального насильства щодо жінок, які визнаються злочинами, закріплені в Кримінальному кодексі України.

Психологічне насильство – це умисні словесні образи, приниження, погрози, залякування тощо. Цей вид насильства призводить до емоційної нестабільності, депресії, психічних розладів.

Прояви фізичного, економічного, сексуального та психологічного насильства наведені у таблиці (*Додаток Е*).

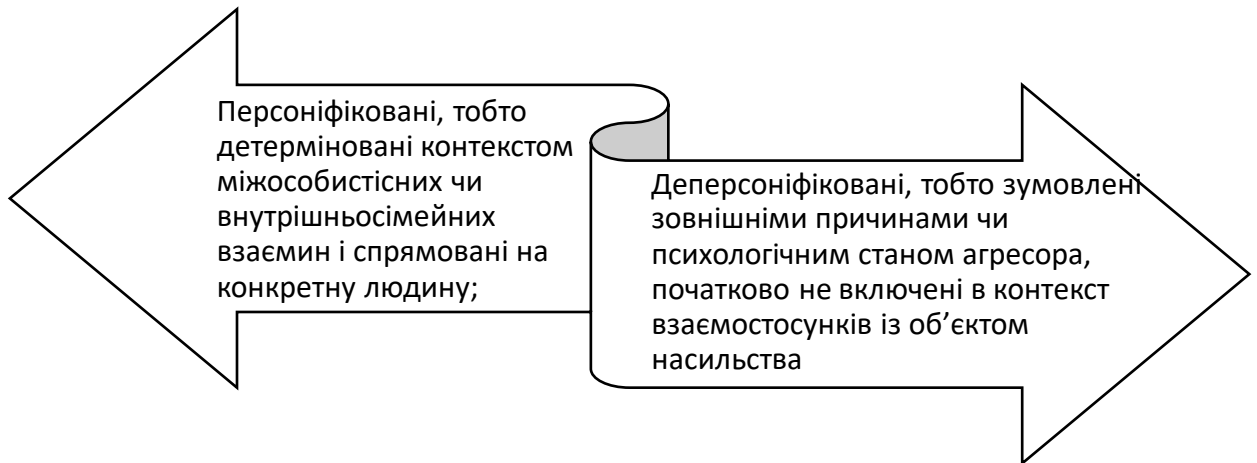
Отже, можна узагальнити визначення понять домашнього насильства так, як його трактує Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Закон України № 2229-VIII, 2017):

Рис. 1.1. Визначені законодавством насильницькі дії

Як ми вважаємо, при вчиненні насильства важко вирізнити в чистому вигляді один вид насильства. Фізичне насильство може викликати як наслідки психічні травми, так і руйнувати фізіологічні функції людини та навіть викликати смерть людини. Причинно-наслідковий зв'язок на фізіологічному рівні між функціональними розладами організму та психічною травмою є встановленим фактом. Психічної травми може викликати параліч, судомні приступи, розлад слуху й мови. Сильний переляк може стати причиною раптової зупинки серця чи смерті. Тривалий вплив психотравмуючої ситуації приводить до повного виснаження тканин, а це має незворотні наслідки для організму (Ліщук Н. О., 2020). Насильницькі дії науковці розділяють умовно на 2 групи див. рис. 1.2.:

Рис. 1.2. Групи насильницьких дій

Підсумуємо, насильницькі дії – це протиправні умисні дії, які завдають проти волі потерпілої особі моральної, фізичної, психологічної чи матеріальної шкоди, яка була обумовлена соціально-рольовим статусом жінки (Джиліген Джеймс, 2004).

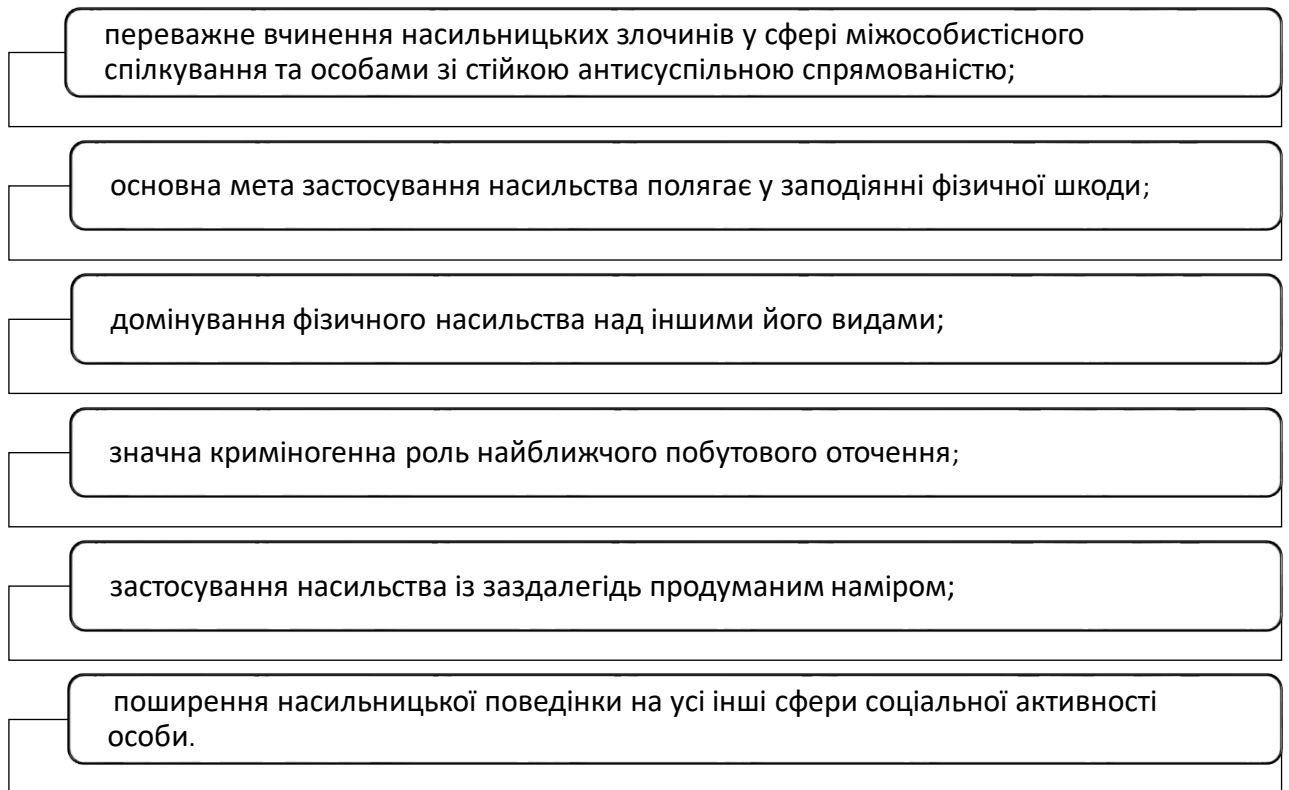
Фізичне домашнє насильство може призвести до таких наслідків:

- смерті постраждалого;
- порушення фізичного чи психічного здоров'я;
- заподіювати шкоду честі та гідності постраждалого члена сім'ї.

1.2. Суб'єктивні та об'єктивні причини та наслідки внутрішньосімейного насильства

З розвитком суспільства насильницька злочинність стає більш небезпечна, набуваючи нові прояви. Негативні наслідки насильницьких злочинів виходять далеко за межі сукупної шкоди. Не можна відшкодувати заподіяну шкоду, коли вона стосується провідної соціальної цінності – здоров'я та життя особи (Максимова Н. Ю., 2004).

Насильницькій злочинності притаманні якісні характеристики, які для наочності представлені на рисунку (Рис. 1. 3.):

Рис. 1.3. Якісні характеристики насильницької злочинності

Таким чином, насильницька модель поведінки становиться складовою стилю життя особи (Максимова Н. Ю., 2004).

Насильство над особистістю, як негативне соціальне явище, є не лише кримінально-правовою, а й, значною мірою, – філософською та соціокультурною проблемою. Прояви насильницької поведінки особи є предметом вивчення психології, соціології, конфліктології, кримінології, педагогіки, медичних та інших наук. Адже вивчення особистості є однією з найскладніших проблем філософії, антропології, психології та інших гуманітарних наук. Проблеми людини необхідно розглядати крізь призму її внутрішньої структури, організації та функціонування її психічних процесів. Людська особистість може бути представлена як система, а її елементи поділяють на тілесні, психічні та атрибутивні властивості. Особа злочинця відображає не тільки зовнішні умови, а є також системою внутрішніх ознак, за якими можна визначити суб'єктивну сторону скоєного правопорушення. Дії злочинця – це цілеспрямований, свідомий вчинок, який має стійку

протиправну орієнтацію та проступає в комплексі конкретних правопорушень (Ліщук Н. О., 2020).

Причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруженість, конфлікти, насильство в суспільстві; пропаганда насильства як моделі поведінки в ЗМІ);
- економічні (матеріальна незабезпеченість; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і отримання доходу; економічна залежність; безробіття);
- психологічні (поведінкові стереотипи);
- педагогічні (відсутність правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової культури поведінки);
- соціально-педагогічні (недостатня поінформованість батьків, відсутність сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньо-сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, ставлення до сім'ї як до власності; недостатня правова обізнаність);
- політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; фокус на материнстві та дитинстві, а не на сім'ї в цілому; недостатня увага до батьківства та чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, метаболізму, швидкості реакцій; вживання стимуляторів; хвороби нервової системи тощо) (Краснова О.В., Калашник О.А., 2016).

Вчені Г. В. Жигунова та Н. О. Пономаренко проводили дослідження серед жінок, які на їх думку існують причини через які чоловіки застосовують насильство над жінками. За результатами дослідження жінки перерахували

такі причини: недовіра (20%), приниження (20%), психічні розлади (20%), відсутність терпіння (40%), 80% жінок відмітили, що відчували в своєму житті з боку чоловіків насильницькі дії (Жигунова Г. М., Пономаренко Н. О., 2015).

Насильство розглядають як соціальне явище, яке виступає наслідком соціальних суперечностей. Суспільство має системний характер, тому й причини утворюють, як вважають науковці, своєрідну систему складових компонентів. Загальні причини злочинності можуть вважатися причинами насильницької злочинності, які своєю чергою можуть виступати причинами злочинності загалом (Максимова Н. Ю., 2003).

Одним з першорядних порушень прав людини є насильство проти жінок. Причини можуть носити гендерні чи економічні ознаки. Окрім прямої шкоди здоров'ю, насильство несе суспільні наслідки, у вигляді трудових, грошових та нематеріальних втрат.

Проблема насильства над жінками довгий час замовчувалась як самими жертвами, так і суспільством. Лише в останній час спільнота звернула увагу на цю проблему. Сьогодні відбувається процес глибокої соціалізації, який значно підвищує самооцінку жінок (Грабська І. А., 1998).

В Україні джерела домашнього насильства над жінками дослідники пов'язують з патріархальним типом культури, який простежується в наш час. Домашнє насильство підсилюють і зовнішні чинники: наркотики, участь у військових діях, ЗМІ, які провокують агресивну поведінку чоловіків, через схвалення рис сильного чоловіка (Ліщук Н. О., 2020).

Насильство проти людини як негативне соціальне явище є філософською та соціокультурною проблемою. Прояви насильницької поведінки особи розглядають у психології, соціології, конфліктології, кримінології, педагогіки, медичних та інших наук. Адже дослідження особи – одна з найскладніших проблем філософії, антропології, психології та інших наук гуманітарного напрямку. Проблему особи слід розглядати через призму її внутрішньої структури, організації та функціонування її психічних процесів. Особистість людини може бути виражена як система, елементи якої

поділяються на тілесні, психічні та атрибутивні властивості. Особа злочинця відображає не тільки зовнішні умови, а є також системою внутрішніх ознак, за якими можна визначити суб'єктивну сторону скоєного правопорушення. Дії злочинця – це цілеспрямований, свідомий вчинок, який має стійку протиправну орієнтацію та проступає в комплексі конкретних правопорушень (Ліщук Н. О., 2020).

Наслідки сімейного насильства переважно розглядають з погляду концепції травми. Психічна травма – це тяжкі переживання людини, сполучені з травматичними подіями життя, які вона не в змозі подолати. Фізична травма носить зовнішні ознаки, а психічна має внутрішню природу. Тому людина, повертаючись до болісних спогадів, здатна травматизувати саму себе в черговий раз. Психічна травма має більш негативний вплив на жертву сімейного насилля ніж фізична. Психологічні наслідки науковці поділяють на короткострокові й довгострокові. Постійне відчуття тривоги, перепади від агресивної поведінки, проявів злості, вибухів гніву до страху та сорому за свою поведінку – прояви короткострокових наслідків. Жертва насильства відчуває себе відповідальною за насилля. На фізіологічному рівні це проявляється у порушенні сну, зниженні апетиту, проблеми в спілкуванні з оточенням. Довгострокові наслідки впливають на загальне ставлення особистості до світу, як до ворожого, небезпечного середовища. Людина втрачає впевненість, самоповагу, зневажається у власної цінності. Вона стає нездатною на глибокі почуття, знижується емпатичність та емоційність. На фізіологічному рівні домінують астеничні вияви фізичної та психічної втомлюваності. Формуються особистісні та психосоматичні розлади, можлива залежність від психоактивних речовин (Гуменникова Т.Р., Метіль А.С., 2018).

Економічна залежність проявляється, коли сімейний бюджет знаходиться в повному контролі з боку кривдника: жінка-жертва віддає зарплатню чоловіку, який розпоряджається фінансами. Жертва втрачає самостійність, не має грошей на особисті потреби без дозволу чоловіка. Це викликає додатковий стрес у жінки, сприяє зниженню її самозначущості.

Фізична залежність відбивається в тому, що дружина не має права показувати втому, відпочивати, коли це не схвалює кривдник, попри погане самопочуття жінки. Ситуація може стати небезпечною, якщо жінка має серйозне захворювання або вагітна.

При сексуальній залежності жертва повністю підкорюється бажанням чоловіка. Він може домагатися інтимної близькості, всупереч бажанню жінки цього, гвалтувати уві сні, виконувати сексуальні фантазії без згоди жінки, приневолювати її до сексуальних контактів з іншими партнерами або займатись проституцією.

Зазначена категорія жінок може здійснити суїцид, вони мають ризик до наркотичної та алкогольної залежності. як засобу позбутися ситуації насильства, заміняючи один вид залежності іншим.

Серед психологічних наслідків домашнього насильства, можна також виділити такі: зневіра у собі, почуття провини, низька самооцінка, почуття сорому, депресія, відчай, замкненість, страх спілкування, небажання жити.

Фізичними наслідками домашнього насильства можуть бути: ушкодження внутрішніх органів та частин тіла; інфекційні хвороби, переломи кісток; у випадках сексуального насильства травми геніталій; каліцтва й смерть. Постійний вплив стресу може призвести до значних фізіологічних змін і подальшого формування психосоматичних захворювань. Відновлення після простуди або незначної травми займає багато часу (Юрків Я., 2013).

Незалежно від того, в якій формі епізоди насильства могли мати місце в минулому, насильство може мати негативний вплив на здоров'я та благополуччя жінок протягом усього їхнього життя. Насильство має серйозний вплив на суспільство і лягає важким тягарем на бюджети країн і процес розвитку в цілому. Насильство над жінками може набувати різних видів і форм, але їх наслідками завжди стають психологічна і соціальна дезадаптація, серйозна шкода здоров'ю, стійке зниження якості життя.

Відрізняють наближені та віддалені наслідки внутрішньо-сімейного насильства. До наближених наслідків відносять ушкодження, фізичні травми,

а також гострі психічні порушення, зовнішня байдужність, глибока загальмованість. Віддалені наслідки - це соматичні захворювання, соціальна невлаштованість, емоційні та особистісні порушення (Ковтун А. Ю., 2019).

1.3 Соціально-психологічні особливості жінки як об'єкта насильства

Соціально-психологічні особливості жінки, яка страждає від насильства в сім'ї, окреслюють специфічні характеристики жертви, крім того, на особистісному рівні висвітлюють наслідки насильства. До таких рис можна зарахувати присутність травматичного стресу та всіх його наслідків – посттравматичний стресовий розлад, який виникає як відстрочена реакція на події, які несли серйозну загрозу для здоров'я чи життя особистості. Науковці виділяють наступні розлади в жінки, жертви насильства в сім'ї. Розглянемо їх на рис. 1. 4.

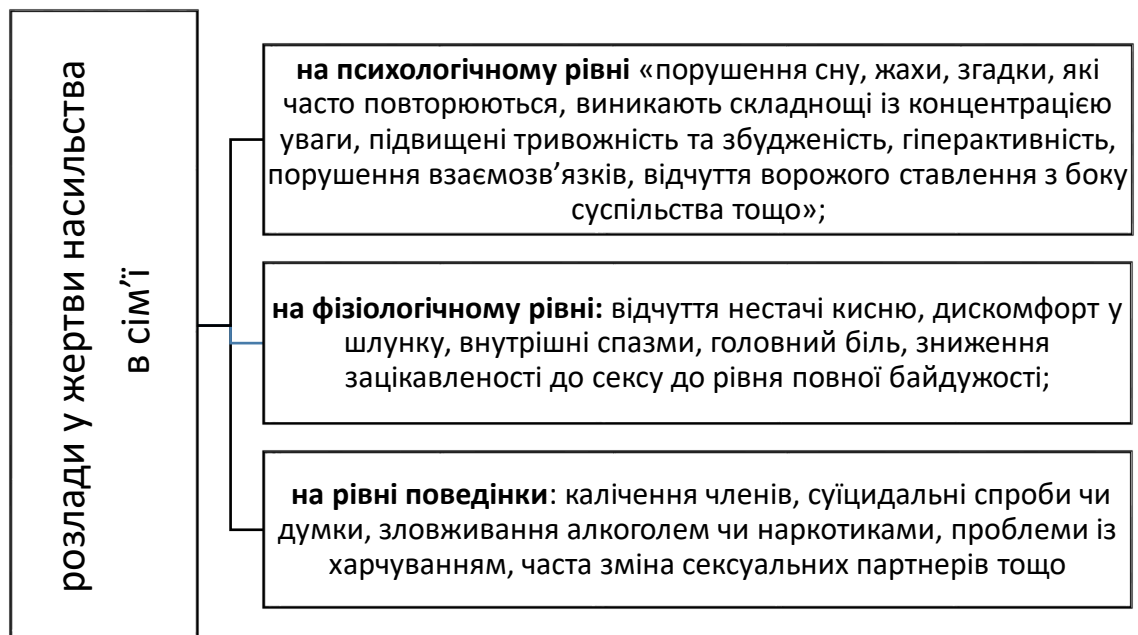

Рис. 1.4. Соціально-психологічні особливості жертв насильства (Джужжі О. М., Опришко І. В., Кулик О. Г, 2005)

Особлива специфіка насильства в сім'ї ускладнюється тим, що:

✓ між образником і жертвою є тісні фізичні, емоційні та психологічні зв'язки, ситуація насильства нерідко супроводжується амбівалентними почуттями (ненависть - кохання);

✓ члени подружжя добре знають чинники, до яких партнер найбільш вразливий, що надає можливість маніпуляції або уникання;

✓ позиції жертви й образника можуть в ситуації подружньої взаємодії насильства не розмежовуватися та переходити одна в одну (Сова М. О., 2014).

Перший тип переживання жінками домашнього насильства характеризується як «активне намагання до подолання» і проявляється невеликими психологічними змінами у житті жінки. Ті, хто має внутрішні ресурси і знає їх існування, здатні приймати самостійні рішення. Особистісні риси, вироблені під впливом батьківських сімейних стосунків, не є перешкодою для подолання складних ситуацій. Це тому, що у власному досвіді є приклади сильної конструктивної поведінки в подібних ситуаціях. Жінки лише на короткий час втрачають контроль над своїми почуттями та ситуаціями. Розвиток позитивного реалістичного мислення, психологічної гнучкості, адекватної самооцінки, загального самопізнання стає внутрішнім ресурсом особистості. Тому жінки займають активну життєву позицію, націлену на подолання кризових ситуацій (Безпалько О. В., Журавль Т. В., 2010).

Другим типом переживання жінкою домашнього насильства є «спроба уникнути осуду», яка характеризується внутрішнім конфліктом між бажанням позбутися тиску й страхом суспільного осуду та своєрідної «стигматизації» своєї особистості. Такі жінки вразливі до соціокультурних стереотипів і залежать від думки оточуючих. Формування власної позиції й прояви активності щодо виходу зі складної ситуації може ускладнюватись засвоєними настановами «терпіння» або вихованням почуття відповідальності за збереження сімейних стосунків ціною власного життя. Дії жінок мотивовані більшою мірою намаганням уникнути громадського осуду, оскільки внутрішні ресурси не усвідомлюються. Жінка не може самостійно прийняти рішення,

проте зберігається можливість вибору різних варіантів врегулювання ситуації, вирішальну функцію в реалізації яких грає посилення життєвої позиції (внутрішній фактор жінки). Незважаючи на важкість переживань, жінка зберігає намагання подолати ситуацію та готова внести певні особисті зміни. Але їй не вистачає впевненості, усвідомлення власних ресурсів та досвіду для вирішальних дій (Безпалько О. В., Журавль Т. В., 2010).

Стосунки жінки з кривдником давно налагоджені і характеризуються співзалежністю. Пережиті труднощі набувають більшого емоційного та особистого значення, ніж будь-які досягнення. Мотивація, яка не спрямована на вирішення проблем, бере гору, а натомість підвищує рівень емоційної напруги та стресу, роблячи вихід із ситуації нереалістичним. Головним станом особистості з цим типом переживань є відчуття особистої безпорадності, яке викликане низкою травматичних подій.

Зазначений тип переживань можна порівняти зі станом *«набутої безпорадності»* або станом відмови від пошуку (Ліщук Н. О., 2020). Жертви насильства стають пасивними й безпорадними, і їхня когнітивна здатність виходити із ситуацій насильства значно знижується. Вони більше не вірять, що можуть змінити ситуацію власною активністю, незалежно від своїх шансів. Жінки, які стали жертвами домашнього насильства, демонструють наявність ознак набутої безпорадності через певні висловлювання, які раціоналізують їх власну поведінку та поведінку тих, хто завдає шкоди. Жінка звикає до хворобливої ситуації, змінюється її ставлення до себе. Вона починає сприймати себе відповідно до ситуації, яка здається безнадійною, і вона відчувається безсилою. Тому основною ознакою синдрому набутої безпорадності є відчуття гострого дефіциту особистісних ресурсів й несформованість власної життєвої позиції.

Вивчаючи психологічні зміни жінок, які постраждали від домашнього насильства, науковці відмічають: зміну ставлення до себе, що проявляється у вигляді самотності, почуття непотрібності, втрати самооцінки, негативне сприйняття себе та інших людей; песимістичний погляд на життя і тривога за

своє майбутнє та майбутнє своїх дітей, відчуття кінця життя, втратою його сенсу тощо (Малкіна-Пих І. Г., 2006, Романовська Л. І., Василенко О. М., 2020, Петрович В., Чернети С., 2021). Жінки, які постраждали від будь-якої форми насильства, відчувають психологічні проблеми.

Жінки, які зазнали насильства в сім'ї відчувають більшу соціальну ізоляцію. Щоб догодити кривднику, жінка відмовляється від родинних та дружніх зв'язків, обмежує коло спілкування з оточенням, втрачає соціальні зв'язки, стає залежною від чоловіка або партнера. Психологічна залежність утворюється поступово, жертва намагається пристосуватися до ситуації насильства. Кривдник часто маскує надмірний контроль турботою, й дружина по малу потрапляє в повну залежність. Якщо жінка починає розуміти своє становище та намагається щось змінити, то нашоухується на агресію з боку чоловіка, і для уникнення насильства розробляє захисні реакції.

Жертві насильства в сім'ї забороняється прояв будь-яких емоцій, інші не мають помічати, що відбувається в сім'ї, оскільки це може завдати шкоди родині. З часом емоційних проявів стає так мало, що вони перестають помічатися жінкою. У деяких жертв насильства виявили, що проблема із заборонаю почуттів була ще в батьківській родині. Жінка з дитинства усвідомила, що вона повинна пристосовуватись до потреб оточення.

Досвід психотерапевтичної роботи з жертвами насильства підтверджує, що вони страждають від «підвищеної емоційної залежності та слабкості меж «Я», які є основними умовами віктимізації, підлягання насильству взагалі – психологічному, фізичному або сексуальному. Отже, негативний досвід набутий у батьківській родині шкідливо впливає на подальший розвиток особистості жінки та сприяє формуванню в неї ознак віктимності.

Таким чином, зміни, яких зазнає на всіх рівнях здоров'я жінок, постраждалих від насильства в сім'ї, набувають ознак травматичного та посттравматичного стресового розладу, характеризуються станом «набутої беспорядності», синдромом побитої жінки, нездатністю виражати емоції; вказують на підвищену соціальну ізоляцію постраждалої, її залежність від

кривдника, схильність до самогубства, підвищений ризик до алкогольної та наркотичної залежності тощо (Перцева Т.О., Огоренко В.В., 2021).

Висновки до розділу 1

Термін «наси́льство» став невіддільним елементом усіх сфер життєдіяльності суспільства. Прояви насильницької поведінки особи є предметом вивчення психології, соціології, конфліктології, кримінології, педагогіки, медичних та інших наук.

Загальною ознакою, для всіх дій є насильство над людиною, саме воно пов'язує злочин з насильством та слугує підставою віднесення протиправного діяння до насильницьких.

Насильство розглядають як соціальне явище, яке виступає наслідком соціальних суперечностей. Суспільство має системний характер, тому й причини утворюють, як вважають науковці, своєрідну систему складових компонентів.

Насильницькі дії – це протиправні умисні дії, які завдають проти волі потерпілої особі моральної, фізичної, психологічної чи матеріальної шкоди, яка була обумовлена соціально-рольовим статусом жінки.

Незалежно від форми, насильство згубно впливає на здоров'я і благополуччя жінки протягом усього подальшого життя, навіть якщо епізоди насильства залишилися в минулому. Насильство породжує важкі наслідки для всього суспільства і лягає важким тягарем на бюджети країн і процес розвитку в цілому. Насильство над жінками має різні види та форми, але їх наслідками завжди стають психологічна і соціальна дезадаптація, вагомий збиток для здоров'я, стійке зниження якості життя.

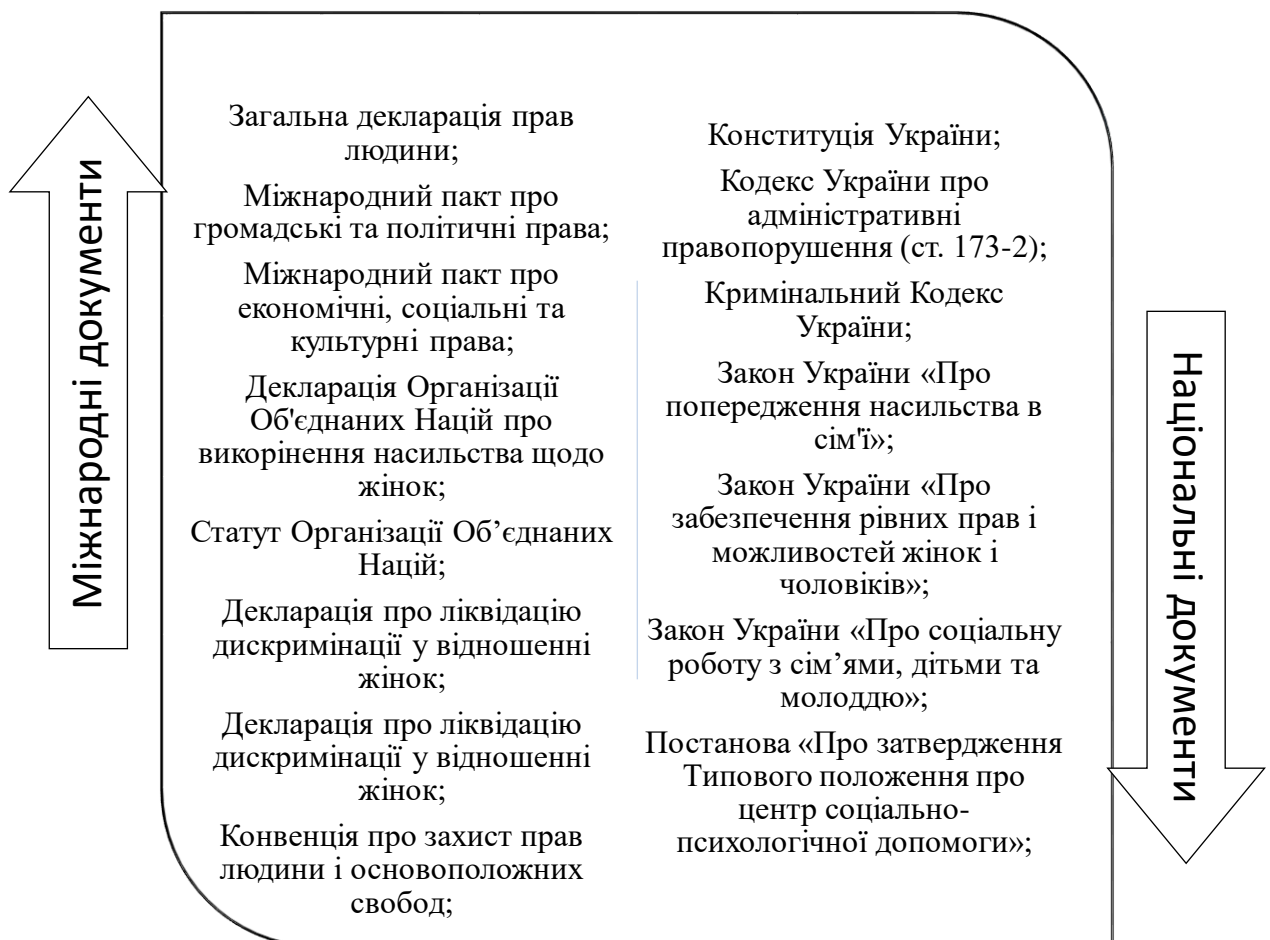
Науковці відмічають: зміни, яких зазнає на всіх рівнях здоров'я жінок, постраждалих від насильства в сім'ї, набувають ознак травматичного та посттравматичного стресового розладу, вони характеризуються станом «набутої беспорядності», заборонаю на прояв емоцій; вказують на підвищену соціальну ізоляцію постраждалої, її залежність від суб'єкта насильства,

схильність до самогубства, підвищений ризик до алкогольної та наркотичної залежності тощо.

РОЗДІЛ II ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ЖІНКАМИ-ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА У ПОДРУЖНІХ СТОСУНКАХ

2.1 Соціально-правовий захист жінок в Україні

Соціально-правовий захист жінок від домашнього насильства ґрунтується на міжнародних та національних документах. Україна тримає чіткий курс на європейську інтеграцію, тому приділяє особливу увагу до міжнародних нормативно-правових актів щодо протидії домашнього насильства. Розглянемо головні документи на рис. 2. 1.

Рис. 2. 1. Нормативно-правові акти

Конвенція ООН стверджує, що держави світу вживають усіх заходів з метою зміни моделі поведінки жінок і чоловіків для досягнення викоренення

всіх проявів, що ґрунтуються на неповноцінності однієї із статей. Вітчизняні науковці при дослідженні правових аспектів проблеми домашнього насильства особливо приділяють увагу Декларації ООН про викорінювання насильства щодо жінок, акцентуючи увагу на тому, що це перший нормативно-правовий документ, що на міжнародному рівні дає визначення «насильство щодо жінок» як поняття.

Законодавство України має досить розвинені закони щодо соціально-правового захисту жінок. Основоположним документом щодо протидії домашнього насильства на національному рівні є Конституція України. Прямого посилання щодо домашнього насильства в Конституції нема, але аналіз окремих норм, таких, як стаття 1, прямо зазначає, що Україна є «демократична, соціальна, правова держава». Значення «соціальна» вказує, що називатися такою державою можуть тільки ті, що сприяють та забезпечують соціально-економічні права усіх громадян. У статті 3 Конституції стверджується, що, життя та здоров'я людини, її безпека та недоторканість, гідність і честь є найвищою соціальною цінністю. Стаття 21 декларує, що усі «люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах». Як бачимо, основний державний закон України можна вважати початком продукування політики протидії домашнього насильства.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.) закріпив правові аспекти протидії сімейного насильства. Закон зазнавав критики тому, що в ньому були відсутні механізми протидії явища насильства. Слід відмітити, що у 2017 цей Закон втратив свою чинність. Подальше удосконалення законодавства відбулося після прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в 2017 році. Відтепер політика держави скерована на запобігання та протидію сімейного насильства. Згідно Закону основними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- 1) Запобігання домашньому насильству;

- 2) Ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) Надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- 4) Належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.

Закон чітко виокремлює коло структур, які залучені до надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї:

- ✓ відповідні підрозділи внутрішніх справ (дільничні інспектори);
- ✓ спеціалізовані установи: кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;
- ✓ органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади, підприємства, установи і організації, об'єднання громадян, а також окремі громадяни тощо.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї має повноваження, які представлені нами у вигляді таблиці на рис. 2.2.

Служби дільничних інспекторів міліції виявляють причини та умови за яких відбувається випадки насильства в сім'ї та вживають заходи щодо їх припинення, роз'яснює про права, заходи, якими можна скористуватися постраждалим, допомагають направити жертв насилля до спеціалізованих установ, займаються профілактичною роботою, інформують про випадки насильства уповноважені органи.

Кризові центри надають психологічну, медичну, педагогічну, юридичну допомогу жертвам насильства в сім'ї. Для осіб, які кривдять своїх близьких, проводяться корекційні заходи на базі центру.

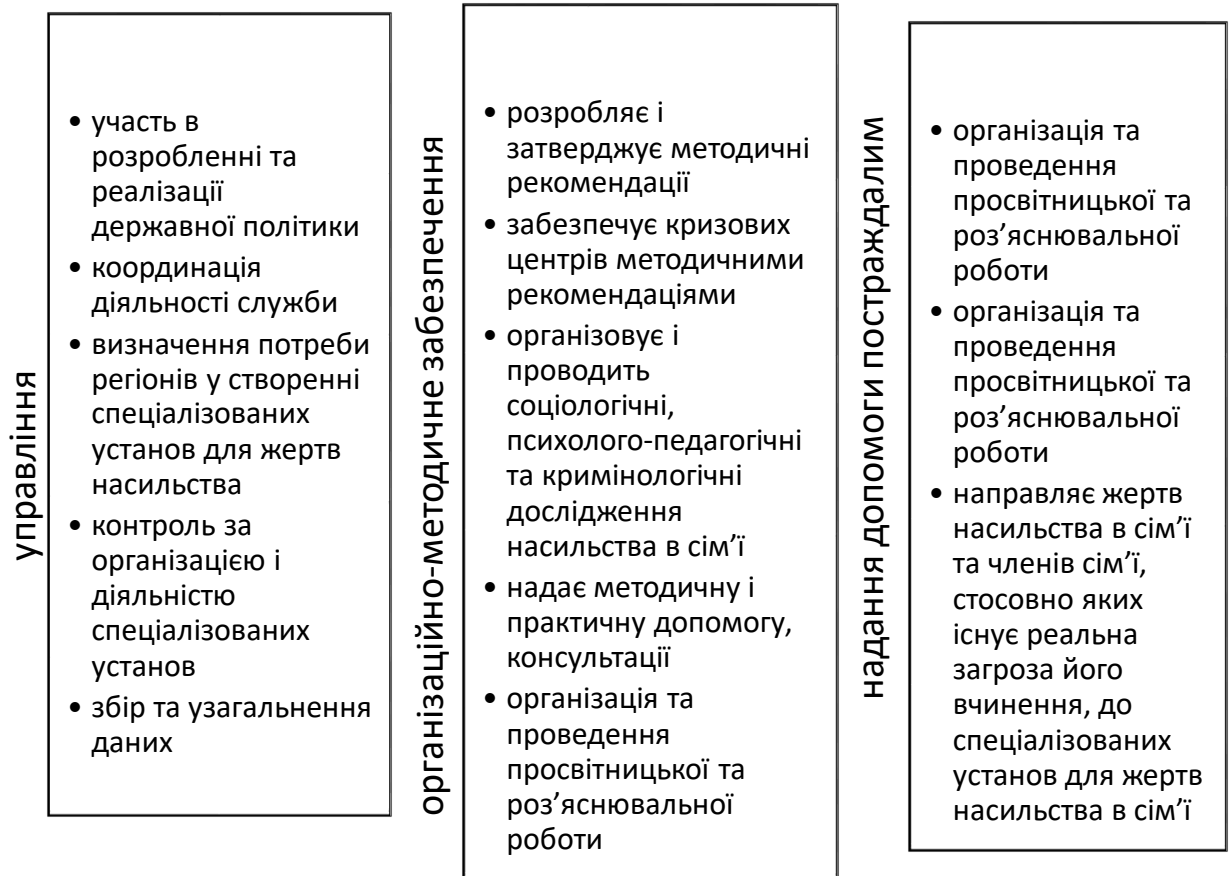

Рис. 2.2. Спеціально уповноважений орган виконавчої влади (Гرابська І. А., 1998)

Вони працюють з іншими структурами системи попередження випадків насильства в сім'ї у міжвідомчій взаємодії. Займаються просвітницькою роботою через засобами масової інформації, громадські організації.

Центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї повідомляє про здійснене насильство в сім'ї структурам, які залучені до надання допомоги постраждалим.

Отже, на спеціально уповноважений орган покладаються функції, які дозволяють координувати процес міжвідомчої взаємодії, щоб надавати кваліфіковану та вчасну допомогу постраждалим від насильства в сім'ї (у тому числі жінкам).

2.2 Напрями та форми роботи соціального працівника щодо сімейних відносин як об'єкту соціально-психологічної роботи з сім'єю

Теорія соціальної роботи розглядає поняття «сім'я» як малу групу, систему взаємовідносин та соціальний інститут. Сім'я – основна складова соціального, економічного та духовного розвитку суспільства, яка виконує наступні функції (рис. 2.3.) (Безпалько О. В., 2003):

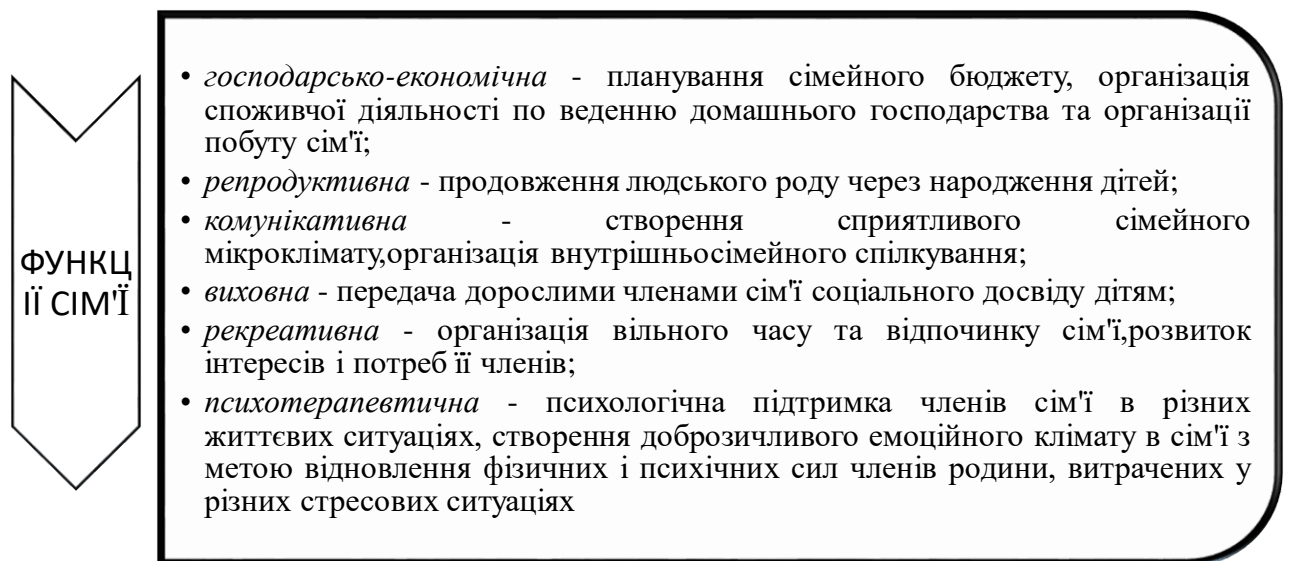

Рис. 2. 3. Функції сім'ї

Науковці виділяють багато типів сімей. За підтримкою та допомогою до соціального працівника може звернутися сім'я будь-якого типу, тому види допомоги будуть різними. Ми будемо розглядати напрями та форми роботи в рамках нашої теми дослідження - робота соціального працівника з сім'ями, в яких відбувається насилля. Результати моніторингу (Семигіна Т. В., 2008) свідчать, що найчастіше жертви насилля потребують консультацій соціального працівника, психолога та юриста, забезпеченість житлом, рідше - звертаються з питань надання матеріальної допомоги та працевлаштування, також беруть участь в інформаційно-просвітницьких заходах, тренінгах тощо.

Робота соціального працівника з запобігання насильствам щодо членів сім'ї є одним з напрямків роботи та потребує системного підходу до попередження та ліквідації насилля в сім'ї. Робота в цьому напрямку вимагає

від соціального працівника враховувати ролі кривдника і жертви, їхні особливості, вік, стать та інші ознаки. Насильство в сім'ї порушує право людини на фізичну недоторканість та життя. Дослідники прийшли до висновку, що функція закону (покарання кривдника) не забезпечує подальшої безпеки в сім'ї. Повинен бути комплекс заходів, куди входять:

- ✓ програми допомоги (екстреної та довготривалої) сім'ям, де відбувається насилля;
- ✓ спеціальні програми просвіти;
- ✓ консультування;
- ✓ програми корекції для жертви, кривдника, інших членів сім'ї.

Насильство в родині порушує головний принцип сім'ї – бути опорою та підтримкою для кожного її члена. У своїй діяльності соціальний працівник повинен сприяти захисту прав людини, допомагати створювати умови для усунення причин і наслідків проявів насильства в сім'ї (Сова М. О., 2014).

Соціальний працівник бере участь у загальній просвіті населення, яка розглядається як *первинна профілактика* та має групову та індивідуальну форми. Це можуть бути відео лекторії, інтерактивні дискусії, семінари, ведення блогів та сайтів., індивідуальні консультації. Прикладом є акція «16 днів проти насильства», коли державні й та громадські організації в багатьох країнах світу з 25 листопада по 10 грудня активізують свої зусилля заради мети: розширити обізнаність про всі форми насильства, створити соціальний простір, який вільний від насильства.

Вторинна профілактика складається з кроків, які допоможуть налагодити комунікацію з жертвами домашнього насильства:

- 1) визнання (те, що чинять з нею є протиправними діями. Вони негативно впливають на неї та інших членів сім'ї);
- 2) називання (ця ситуація – домашнє насильство, «я є жертвою домашнього насильства»);
- 3) розуміння того, що з нею відбувається (поведінка насильника є його свідомим вибором, щоб задовольнити власні потреби протиправним шляхом).

Третинна профілактика проводиться як з жертвами, та має на меті навчання самозахисту, так і з кривдниками – як контроль і соціальне навчання, що є умовою збереження сім'ї. Реабілітаційну роботу з жертвами насильства проводить кваліфікований психолог, приєднуючи жертву до груп взаємної підтримки, корекційних програм тощо (Семигіна Т. В., 2020).

В Україні в останній час багато докладено зусиль для того, щоб розв'язати проблему насильства у сім'ї, вже створено досить багато організацій, які займаються розв'язанням цих важливих питань. Соціальна робота – досить дієвий засіб у боротьбі з домашнім насиллям. Соціальні працівники вирішують такі головні завдання:

- 1) займаються попередженням та профілактикою проявів насильства в сім'ї;
- 2) жертвам насильства надають соціально-психологічну допомогу;
- 3) з кривдниками проводить корекцію поведінки.

Соціальний працівник бере участь в роботі центрів підтримки сім'ї, в створенні програм для молоді, проводить роботу в громаді.

Консультування осіб, які пережили насильство в сім'ї, є досить важливим напрямком роботи соціального працівника. Спеціаліст повинен доброзичливо та обережно надати можливість пригніченої людини виплеснути емоції назовні, налагодити партнерські відносини, виявити як і що трапилось, в'яснити ставлення до цього жертви.

Дієвою та ефективною формою розв'язання проблем насильства є використання групових тренінгових програм, які дозволяють розвинути навички самопізнання, змінити ставлення до себе, навчитись емоційної гнучкості, засобам виходу з конфліктних ситуацій.

Якщо буде потреба, соціальний працівник підключає до співпраці юристів, психологів, сприяє отриманню консультації лікарів. Кривдників направляє до центрів, де вони мають змогу пройти корекційну програму (Герасіна Л. М., 2015).

Аналіз процесу надання соціальних послуг дозволяє виокремити такі форми роботи соціального працівника із сім'єю (табл.2.1):

Таблиця 2.1.

Форми роботи соціального працівника із сім'єю

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З КОЖНИМ ЧЛЕНОМ РОДИНИ	СПІЛЬНА РОБОТА З УСІМА ЧЛЕНАМИ РОДИНИ	ГРУПОВА РОБОТА, ЩО ВИХОДИТЬ ЗА МЕЖІ РОДИНИ
<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальна робота спрямована на формування в окремих членів родини позитивного досвіду ставлення один до одного. • Вона включає в себе індивідуальні бесіди, консультації, практичні заняття 	<ul style="list-style-type: none"> • Спільна робота з усією родиною базується на використанні методів сімейної терапії. • Спільне обговорення дає можливість знайти альтернативні засоби, замінити неконструктивні прояви конструктивними. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ефективною формою групової роботи є групи взаємодопомоги сімей, які мають спільні соціальні проблеми. • Сім'ї отримують досвід подолання проблемних ситуацій, установлення соціальних контактів.

Таким чином, робота з неблагополучними сім'ями здійснюється за такими напрямками:

1. Діагностика сімейного неблагополуччя. Включає в себе роботу зі збору інформації про дитину та її сім'ю та оцінювання цієї інформації. Для діагностики сімейного неблагополуччя застосовують такі форми роботи:

– бесіда (з дитиною, сім'єю, класним керівником, вчителями, родичами та ін.);

– спостереження;

– офіційний запит до органів, установ та організацій з метою отримання документального підтвердження інформації про соціальний статус сім'ї, про отримання пенсій, допомоги, про закріплене житло, прописку сім'ї за місцем проживання тощо);

– аналіз документів (отриманої з державних установ органів опіки та піклування, освіти, охорони здоров'я, управління соціального захисту населення тощо);

– письмове опитування у вигляді тестування та анкетування – цей метод дозволяє уточнити індивідуальні особливості дитини, стиль виховання у сім'ї, характер внутрішньо-сімейних відносин;

– аналіз стану здоров'я, розвитку, успішності дитини.

2. Робота з батьками із неблагополучних сімей. Соціально-педагогічна робота з батьками може здійснюватися у різних формах:

– консультування. Складається з кількох етапів: встановлення контакту, збирання інформації, визначення цілей та завдань, вироблення рішень та узагальнення;

– соціально-психологічний тренінг - є методом активного навчання та психологічного впливу, який здійснюється в процесі інтенсивної групової взаємодії та спрямований на розвиток комунікаційних умінь та навичок.

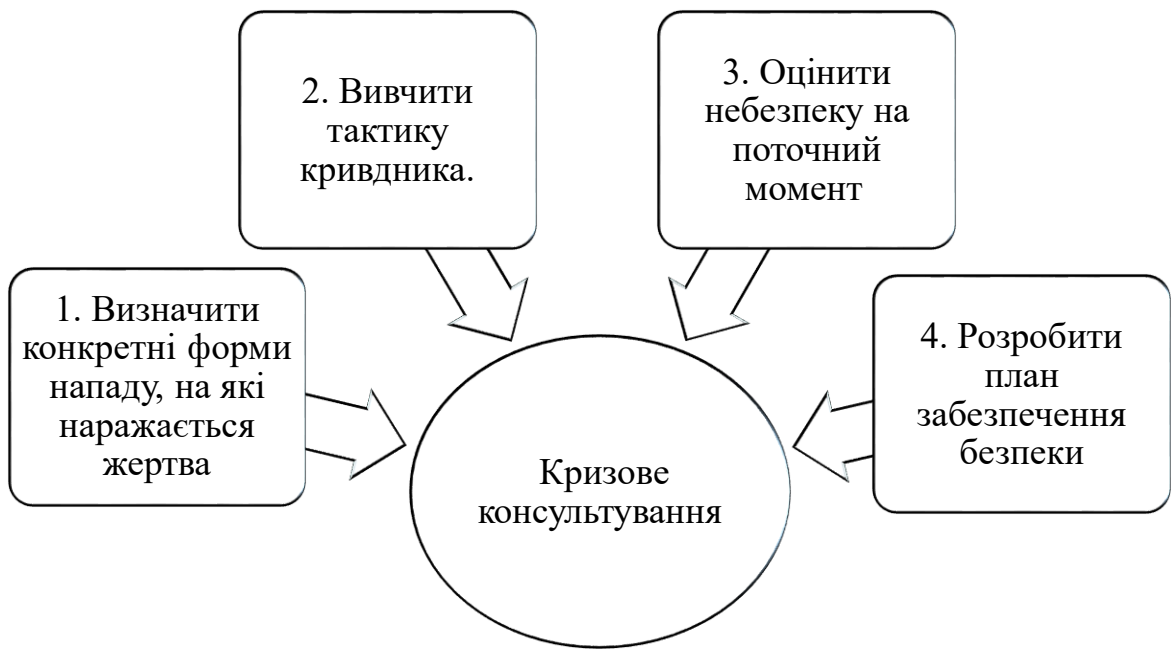
3. Робота з дітьми із неблагополучних сімей. Як і при роботі з батьками форми та методи при роботі з дитиною залежать від різних факторів: індивідуальних особливостей дитини, типу неблагополуччя сім'ї.

Ефективними ігровими методиками, що дозволяють зняти тривогу і напруженість, підвищити самооцінку, є такі форми роботи: когнітивна терапія, психодрама, гештальт-терапія, музикотерапія, арттерапія, ігротерапія та ізотерапія.

4. Профілактика сімейного неблагополуччя, передбачає проведення наступних заходів: батьківські всенавчання, узагальнення та збагачення педагогічного досвіду батьків, проведення семінарів для батьків та вихователів.

2.3. Специфіка соціально-психологічної реабілітації жінок, постраждалих від насильства у подружніх стосунках

Зустріч з жертвою сімейного насилля частіше відбувається із застосуванням технік психологічної підтримки. Першочерговою задачею необхідно з'ясувати ступінь небезпеки. Н. Ю. Максимова пропонує план кризового консультування жертв сімейного насилля, з яким ми ознайомимося на схемі 2.1. (Максимова Н. Ю., 2003).

Схема 2.1. План кризового консультування

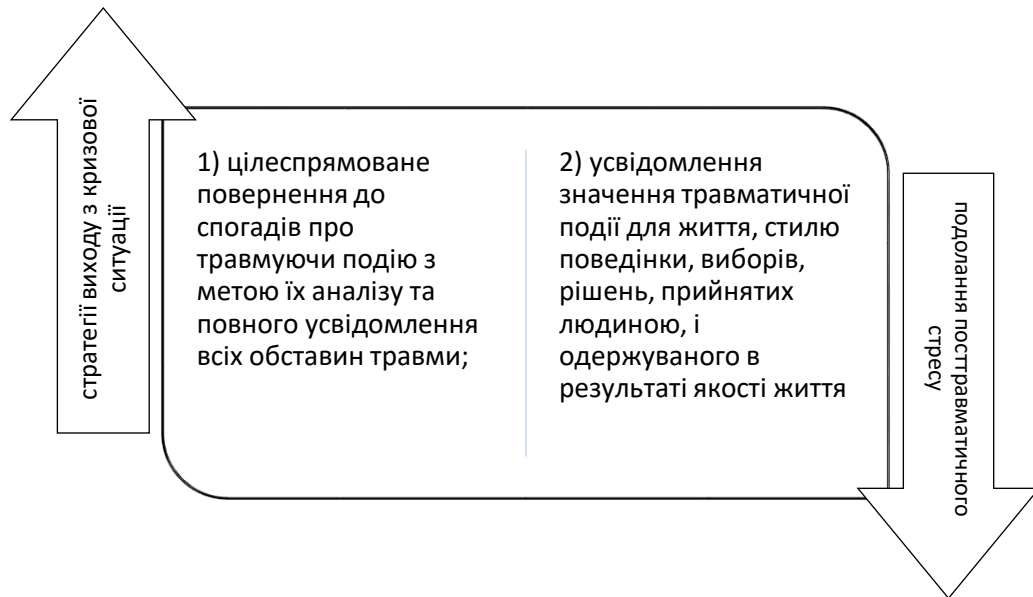
Робота психолога з жінками, які зазнали сімейного насильства починається з того, щоб дати жінці можливість відчутти, що ніхто не робить спробу применшити значення її труднощів і проблем, але тільки від неї залежить подолати ці проблеми та знайти ресурси для поліпшення свого життя (Мінакова К., 2005).

Всі напрямки та правила роботи з жертвами насилля націлені на усунення тих психологічних змін, які утворилися від тривалого стресу:

- ✓ Я-концепції жінки як сукупність уявлень індивіда про себе змінюється;
- ✓ система життєвих цінностей, яка слугує опорою, зруйнована;
- ✓ мотиваційна сфера, яка допомагає людині ставити цілі в житті та досягати їхньої реалізації, не може функціонувати правильно, тому що жертва насилля не відповідала довгий час за своє життя (Говор Ю. О., 2011).

Дослідження психологів показали, що найбільш ефективними в роботі психолога з жертвами сімейного насилля є дві стратегії подолання

посттравматичного стресу та виходу з кризової ситуації (Безпалько О. В., Журавель Т. В., 2010). Розглянемо їх на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Стратегії виходу з кризової ситуації

Досліджуючи теоретичні й практичні засади соціальної реабілітації постраждалих від насильства в сім'ї, науковці зазначають, що соціальна реабілітація складається із комплексу заходів, які здатні відновити соціальні функції особистості, скорегувати поведінку, відновити фізичний, моральний та психічний стан. Це допоможе формуванню і корекції суспільної та індивідуальної свідомості, сприятиме створенню соціалізуючого простору, надасть досвід зав'язування нових стосунків і моделі поведінки. Кризове втручання слід поєднати з підтримкою, співпрацею з членами сім'ї, ліквідацією наслідків проблем зі зміною причин проблеми, яка викликає цю ситуацію. Заходи повинні бути різноманітними за змістом, формою соціальних послуг, терміном надання тощо (Повалій Л. В., 2010).

Соціально-педагогічна реабілітація постраждалих від насильства в сім'ї жінок – це застосування повного комплексу заходів педагогічного й соціального впливу, які спрямовані на зменшення негативних наслідків насильства в сім'ї, поновлення втрачених або порушених соціальних зв'язків, отримання впевненості у власних резервах, позитивні зміни в поведінці та свідомості.

Соціально-психологічна реабілітація жертв домашнього насильства є дуже важким завданням. З постраждалими жінками необхідно проводити поетапну психологічну роботу: по-перше, з почуттями, по-друге, зі світоглядом, по-третє, у напрямку відпрацювання та прийняття рішень. Першим кроком має бути заохочення до вираження емоцій. Дозволивши їм відмежуватися від своїх почуттів, вони зможуть контролювати своє внутрішнє життя і зовнішні обставини.

Оскільки ситуація насильства супроводжується порушенням взаємодії з довкільною дійсністю, зниженням ступеня повноцінності соціальних контактів, пропонується до системи реабілітації постраждалих включити групові форми небезпечного, підтримувального та довірливого спілкування. Опрацювання внутрішніх конфліктів ефективно сприяє участь у групі психологічної підтримки Індивідуальне консультування має базуватися на принципах оцінювання, рівності позицій, емоційного сприйняття та підтримки, не нав'язування консультантом своїх рішень тощо (Зверева І. Д., Лактіонова Г. М., 2004).

Для ефективної допомоги жінками, які постраждали від психологічного насильства необхідна структурованість роботи з психологом. Для цього приводять декілька причин:

1. Жінки звертаються за допомогою в стані хронічного стресу, зазвичай з проявами посттравматичного стресового синдрому (Титаренко Т., 2007).

2. Жінки зазвичай бувають розгублені, відчують тривогу. Їм хочеться якомога швидше позбавитися тяжких спогадів, тому важко сприймають неструктурованість терапевтичного процесу. Структура програми допомагає налаштуватися на систематичну роботу.

3. Жінки переживають страх перед майбутнім, при цьому демонструють установки, поведінку, очікування, які властиві загальній віктимності. Тому від фахівця очікують розв'язання особистих проблем. Серед труднощів вказують квартирне питання, матеріальне становище, бажання змінити свого чоловіка

(Запорожцев А. В., Лабунь А. В., Заброта Д. Г., Басиста І. В., Дроздова І. В., Брижик В. О., Мусієнко О. М., 2012).

Складність роботи фахівця в тому, що більшість жертв психологічного насильства не готові глибоко працювати над проблемою, не готові змінювати власні установки, не намагаються активно долати наслідки хронічного стресу і тим більше страхи, які змушують їх продовжувати відносини, небезпечні для життя і здоров'я їх самих і їхніх дітей. Структурованість програми налаштовує їх на обов'язкове послідовне проходження всіх етапів реабілітації та вторинної профілактики насильства (Нестерчук В. В., 2020).

Програма реабілітації та вторинної профілактики сімейного насильства будується на основі:

а) поступового переходу від поверхневих описів та визначення власного ставлення жінки до ситуації, що склалася до опрацювання травматичного досвіду (Повалій Л. В., 2010);

б) просування від терапевтичного переживання і навчання технік зниження стресу до більш глибокого розуміння стосунків з партнером, підвищення позитивного ставлення і поваги до себе, розвитку почуття відповідальності за власне життя;

в) просування від нового рівня осмислення і турботи про свій емоційний стан до самостійного програмування позитивних змін у своєму житті.

У разі активної роботи жінки, порядок тем може змінюватися, але всі перелічені вище теми мають бути обговорені й опрацьовані. Якщо ж жінка пасивна, не проявляє активного інтересу до роботи з психологом, індивідуальні заняття слід проводити в суворій послідовності. Таким чином, чим менш активна жінка, тим більш структурованою буде реабілітація (Гумін О. М., 2015).

Пасивність жінок, які постраждали від психологічного насильства, часто викликана саме тим, що вони втратили значну частину особистої активності, бажань, прагнень і волі до активної діяльності з перетворення свого життя. Коли жінка перебуває в абсолютно пасивній позиції, повна реабілітація стає

неможливою. У таких випадках, на жаль, вся робота зводиться до діагностичних і релаксаційних заходів (Джужа О. М., Моїсеєв Є. М., 1994).

Однак найчастіше фахівці стикаються саме з «середньою активністю» жінок: «спочатку не дуже зацікавлена в реабілітаційній роботі», але поступово жінка відкривається і стає більш активною, використовуючи час психотерапії для трансформації та переосмислення важкого досвіду. У такому випадку спочатку робота проводиться строго за програмою, а потім фахівець стежить за тим, щоб жінка більше саморозкривалася і розуміла себе. У будь-якому випадку, всі теми програми потребують обговорення і є абсолютно особистими для кожної жінки.

Мінімальна кількість сесій, необхідних для реабілітації, може бути визначена на основі короткого переліку тем, які будуть розглянуті в роботі, а також на основі первинного інтерв'ю та діагностики. Виходить 14 сесій, за умови, що бесіди з психологом відбуваються 2 рази на тиждень. Однак для повноцінної реабілітації зазвичай потрібно не менше 20-25 сесій. При цьому добре поєднувати індивідуальну роботу з груповими заняттями з психологом, але зібрати жінок в одну стабільну групу непросто. Швидше це можливо в умовах їх проживання в соціальному притулку або в стаціонарному кризовому центрі (Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В., 2016, Реан А. А., 1996).

На практиці під час реалізації реабілітаційних програм фахівці можуть зіткнутися з серйозними проблемами. Ця проблема полягає в частковій або повній відмові жінки від співпраці в процесі самоцілення. Оскільки жінки зазвичай звертаються за допомогою після тривалого (іноді багаторічного) перебування в умовах постійного психологічного та фізичного насильства, так що навіть травматичні симптоми «вплітаються» в їх спосіб життя, стають їх власними особливостями. Найтрагічнішим і невидимим наслідком психологічної травми є припинення і деградація особистісного зростання. І нічого не зміниться в житті жінки, якщо її минулий травматичний досвід не буде опрацьований. Більш позитивне сприйняття себе, осмислення конфліктної ситуації як насильства створює більш конструктивну взаємодію і

знижує інтенсивність і різноманітність форм насильства. Схильність звинувачувати себе або шукати зовнішні обставини як причину конфлікту зумовлює вибір деструктивних моделей взаємодії, які підтримують акти насильства з боку партнера (Державний інститут проблем та молоді, 2004).

Потім слідує вторинна психологічна профілактика, тобто запобігання рецидивам подружнього насильства. Індивідуальна вторинна профілактика виходить за межі реабілітації. Вона може тривати (після того, як завершено реабілітаційний курс) протягом року, а іноді навіть довше. Індивідуальну реабілітацію та вторинну профілактику можна і потрібно поєднувати з груповою роботою, яка в цей час визнана як найбільш ефективна форма реабілітації та вторинної профілактики насильства і віктимогеності жінок – жертв психологічного насильства.

Досвід показує, що якщо жінка «дійшла» до вторинної профілактики, у більшості випадків вона вже не потребує чітко структурованої програмної роботи. У процесі реабілітації будуть виявлені усі «проблемні зони», підвищиться мотивація жінки до особистісного розвитку та позитивних змін у житті, і далі процес відбуватиметься так само, як і в звичайній психотерапії. Однак у деяких випадках така програма все ж необхідна, і в цьому випадку психолог буде працювати з клієнткою над її розробкою (Малкіна-Пих І. Г., 2006).

Висновки до розділу II

Отже, соціально-правовий захист жінок від домашнього насильства ґрунтується на міжнародних та національних документах. Законодавство України має досить розвинені закони щодо соціально-правового захисту жінок.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» чітко виокремлює коло структур, які залучені до надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї – спеціально уповноважений орган, на який

покладаються функції, які дозволяють координувати процес міжвідомчої взаємодії, щоб надавати кваліфіковану та вчасну допомогу постраждалим від насильства в сім'ї (у тому числі жінкам).

Робота соціального працівника з запобігання насильствам щодо членів сім'ї є одним з напрямків роботи та потребує системного підходу до попередження та ліквідації насилля в сім'ї.

В Україні в останній час багато докладено зусиль для того, щоб розв'язати проблему насильства у сім'ї, вже створено досить багато організацій, які займаються розв'язанням цих важливих питань. Соціальна робота – досить дієвий засіб у боротьбі з домашнім насиллям.

Соціальна реабілітація складається із комплексу заходів, які здатні відновити соціальні функції особистості, скорегувати поведінку, відновити фізичний, моральний та психічний стан. Це допоможе формуванню і корекції суспільної та індивідуальної свідомості, сприятиме створенню соціалізуючого простору, надасть досвід зав'язування нових стосунків і моделі поведінки.

РОЗДІЛ III ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ- ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА У ПОДРУЖНИХ СТОСУНКАХ

3.1 Аналіз дослідження позитивної динаміки з налагодження подружніх стосунків у жінок-жертв домашнього насилля

При аналізі сучасних емпіричних підходів до вивчення видів насильницьких дій щодо жінок та дослідження позитивної динаміки з налагодження подружніх стосунків, ми з'ясували, що визначеності та єдиних стратегій підходу не існує. Більшість науковців прийшла до висновку, що саме вивчення структурних компонентів особистості дозволяє виявити особливості поведінки жертви та прояснити механізм виникнення насильства у сім'ї. Психологічні особливості жінки, яка потерпає від домашнього насильства, може стати тригером для запуску насильницького інциденту. Сприятлива (віктимна) поведінка жертви до певної міри може провокувати насильство. Тому дослідження психологічних рис особистості надасть можливість прояснити поведінку жертви в конфліктній ситуації зрозуміти причини феномену подружнього насильства та розробити рекомендації, які можуть скоректувати віктимну поведінку та покращити подружні стосунки (Малкіна-Пих І. Г., 2006).

Романовська Л. І., Василенко О. М. досліджували соціально-психологічний стан жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї за допомогою методик «Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО» та «Тест руки Вагнера (Hand Test)». Науковці за результатами дослідження встановили, що жінок, жертв подружнього насильства умовно можна розподілити на «слабкі» та «сильні» групи. Для всіх жінок властивий конформний стиль поведінки, який показує надмірну налаштованість загальноприйнятих норм поведінки та невпевненості у собі. У «слабкій» групі виявили внутрішній особистісний

конфлікт, в ситуації насильства вони відчують суперечливі почуття вини та ненависті. А в жінок «сильної» групи в ситуації насильства реакції набувають більш стеничний характер (Романовська Л. І., Василенко О. М., 2020).

В межах психологічної експертизи потерпілих унаслідок домашнього насильства судові експерти-психологи користуються наступними методиками психологічної діагностики:

- ✓ «Методика монологічного інтерв'ю»;
- ✓ «Методика PTSD» (виявлення посттравматичного стану у вигляді структурованого психологічного інтерв'ю);
- ✓ «Методика ММРІ» та її модифікації (МІНІ-МУЛЬТ) (Міхеєва М., 2021).

Вибір емпіричних методів був зумовлений темою нашої роботи. Враховуючи мету дослідження та спираючись на результати теоретичного аналізу, ми підбрали діагностичні методики, які б допомогли з'ясувати особливості феномену насильства у подружніх стосунках. Було підбрано діагностичний комплекс, що включав такі методики:

1. Методика дослідження самоствавлення (МІС) В.В. Столін, Пантелєєва
2. Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ). Е. Г. Ейдемільер і В. Юстицкис.
3. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф, адаптований українською мовою С. Карсановою).
4. Опитувальник генералізованого тривожного розладу GAD-7.

Наведемо стислий опис використаних діагностичних методик.

Методика дослідження самоствавлення В. Століна, С. Пантелєєва
Багатовимірний опитувальник (110 тверджень) діагностує самоствавлення.

Дозволяє визначити 3 фактори, які розподілені по 9 шкалам:

- ✓ самоповага (відкритість, самовпевненість, дзеркальне «Я») – оцінка особистісного Я по соціально-нормативним критеріям;
- ✓ аутосимпатія (самоцінність, самоприйняття, самоствавлення) – емоційне ставлення до свого Я;

✓ внутрішня непорядкованість (внутрішня конфліктність, самозвинувачення) – негативне самовідношення, не залежне від аутосимпатії й самоповаги.

Методика призначена для виявлення побудови самоствавлення особистості, та розглянути рівень вираженості поодиноких компонентів. Самовідношення розуміють як концепцію уявлень особистості про власне «Я». Основою для розуміння самовідносин стала концепція самосвідомості, яка розглядає три виміри самоствавлення: близькість, симпатію, повагу.

Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф, адаптований українською мовою С. Карсановою).

• В опитувальнику 84 пунктів, що включає 6 шкал. На кожну зі шкал припадає по 14 тверджень. Міра згоди (або незгоди) з твердженням включає шість можливих відповідей — від «абсолютно згоден» до «абсолютно не згоден». Назва шкал:

- «позитивні взаємини зі своїм оточенням»;
- «автономія» (здатність людини дотримуватись власних переконань, протистояти соціальному тиску);
- «управління середовищем» (здатність долати труднощі повсякденного життя);
- «особистісне зростання» (прагнення до самореалізації та постійного розвитку);
- «цілі у житті» (наповнені сенсом життєві завдання, які допомагають знайти свій шлях);
- «самоприйняття» (прийняття власної особистості, позитивна оцінка себе та свого життя в цілому).

«Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ). Е. Г. Ейдемільер і В. Юстицкіс дозволяє висвітлити загальний фон переживань особистості, які пов'язані з її позицією в сім'ї, та самосприйняття себе в цієї сім'ї. Коли індивід відчуває невпевненість в якомусь важливому аспекті подружнього життя,

переживає відчуття безпорадності, нездатності змінити хід подій в родині, направити його в потрібне рiчище; виникає сiмейно-обумовлена тривога. Складається з 21 твердження, якi вiдносяться до трьох субшкал: сiмейна провина, сiмейна тривожнiсть та сiмейна напруженiсть. Сума балiв по трьом шкалам дозволяє зробити висновок про загальний рiвень сiмейної тривоги.

Опитувальник генералiзованого тривожного розладу GAD-7. Ця методика дозволяє оцiнити за останнi два тижнi тяжкiсть симптомiв тривожностi та мiстить 7 запитань, якi пропонують оцiнити, як часто людину хвилювали будь-якi з наступних проблем в останнiй час. Респондент вибирає одну iз наступних вiдповiдей :

- ✓ «не турбували взагалi»;
- ✓ «протягом декiлькох днiв»;
- ✓ «бiльша частина цього часу»;
- ✓ «майже щодня».

Пiдрахунок балiв дозволяє виявити рiвень постiйної тривоги як ознаки генералiзованого тривожного розладу (ГТР).

Для дослiдження ми зареєструвалися на жiночому форумi «TerraWoman», де було опублiковано посилання на google-форму для проходження опитування серед жiнок на тему домашнього насилля.

Всього в емпиричному дослiдженнi взяли участь 11 жiнок вiком вiд 22 до 43 рокiв, якi живуть в незареєстрованому або офiцiйному шлюби. Для 8 (72,7%) респонденток – це перший шлюб, для 3 (27,3%) – другий або третiй. У незареєстрованому шлюби перебувають 4 (36 %) жiнки. Не мають дiтей 3 жiнки (27%), ще у трьох по однiй дитинi (27%), 4 (36%) мають двоє дiтей, В однiї жiнки (10%) троє дiтей. Працюють 9 (81,8%) жiнок. Вищу освiту мають двоє (18%) респонденток. Дослiдження проводилось онлайн за допомогою Google Форм.

3.2 Кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи

Методика дослідження самоствавлення В.В. Століна, Р.С. Пантелєєва допомагає досліджувати різницю в складових Я-образу й самоствавлення. Дана методика важлива для нашого дослідження через те, що вона сприяє визначенню трьох факторів: самоповазі, аутосимпатії та внутрішньої невпорядкованості.

Ми розглянули та проаналізували особливості глобального самовідношення, проаналізуємо результати вивчення показників диференційованого самовідношення за допомогою таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Показники диференційованого самовідношення

Шкали	Кількість респондентів / %		
	високий рівень	середній рівень	низький рівень
Шкала S (інтегральна)		3- 27,3 %	8 -72,7%
відкритість	5 – 45,5%	6 – 54,5%	
самовпевненість		3 – 27,3%	8 -72,7%
самокерівництво		2 – 18,2%	9 – 81,8%
дзеркальне Я		2 - 18,2%	9 -81,8%
самоповага		19%	81%
самоцінність		3- 27,3%	8-72,7%
самоприйняття		2 - 18,2%	9- 81,8%
самоприв'язанність		1 – 9,1%	10 -90,9%
аутосимпатія		18,2%	81,8%
конфліктність	7 – 63,6%	4 – 36,4%	
самозвинувачення	8 - 72,7%	3 - 27,3%	
внутрішня невпорядкованість	66,3%	33,7%	

Показники по шкалі відкритість свідчать, що всі, хто погодився пройти дослідження були відверті та старались давати чесні відповіді. Шкала S вимірює власне «Я» респондента – інтегральне почуття «за» чи «проти».

Насамперед визначимося з наявністю у досліджуваних внутрішньо-особистісних конфліктів. Відповідно інтерпретації менші показники за шкалами «самовпевненість», «відвертість», «самокерівництво», «віддзеркалене Я», «самоприйняття», «самоцінність», «самоприв'язаність» та високий рівень за шкалами самозвинувачення та внутрішньої конфліктності свідчать про наявність внутрішньо-особистісних конфліктів.

З'ясовано, що у 76,3 % обстежуваних виявлена наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, а у 23,7 % виявлено середній рівень. Графічно результати представлені на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Прояв внутрішньо особистісних конфліктів (%).

Високі результати у більшості респондентів за даною шкалою показують не тільки присутність внутрішніх конфліктів, а й імовірні прояви тривожно-депресивних станів, із супроводом почуття провини. Такі жінки часто можуть визначитись із власним вибором, вагаються правильності та неправильності, доцільності та недоцільності, потрібності та непотрібності, між потребою та бажаннями тощо. Середній рівень показує, що у них також

можлива поява внутрішніх конфліктів, але вони здатні усвідомлювати власні проблеми.

Проаналізуємо показники самовідношення, для наочності занесемо їх до діаграми. Розглянемо ці дані на рис. 3.2.

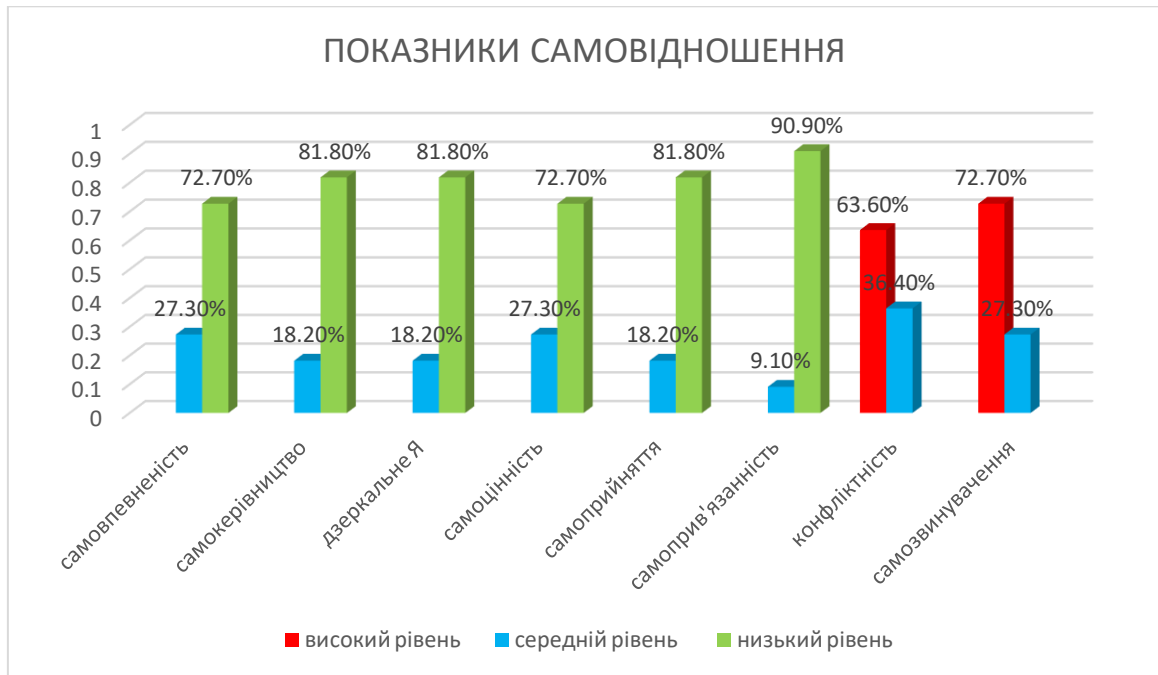

Рис. 3.2. Вираженість показників самовідношення, середні значення

Низькі показники по шкалі *самовпевненість* (їх мають майже 73% респондентів) характеризує жінок як несаможиттєвих, слабовольних людей. Невпевнені у собі, відчувають слабкість, незадоволеність своїми можливостями.

Самокерівництво показує здатність людини приймати рішення, створювати умови для своєї діяльності. Як бачимо, майже 82% жінок - жертв домашнього насильства не відчувають себе творцем своєї долі та свого життя. Самокерівництво містить дзеркальне "Я" — це власне Я, яке розкривається через участь інших людей, тобто через соціальне оточення. Як бачимо, серед наших респондентів 82% мають проблеми з навколишніми, не вважають, що їхня діяльність здатна викликати в інших схвалення, повагу, симпатію та розуміння,

Цінність власної особистості низько оцінили 73% обстежуваних. Жінки не вірять у свою значущість для інших, відчувають байдужість та втрату інтересу до себе самої, свого життя.

Результати по шкалі *самосприйняття* показали, що 82% жінок не можуть схвально оцінюють свої вчинки та плани, їм не вистачає згоди з самим собою.

Майже 91% респонденток показали низький рівень по шкалі *самоприв'язанність*. Це свідчить, що жінки мають сильне бажання щось змінити у собі та незадоволеність собою у цій ситуації.

Конфліктність показує, що людина з високим рівнем (64%) може викликати заперечення проблеми незгод з самим собою, вагання щодо доцільності та недоцільності дій і прагнень.

Шкала *самозвинувачення* тісно пов'язана з попередньою шкалою, результати також за цією шкалою ще вище – 73% переживають конфлікт між своїм реальним Я та ідеальним Я, займаються самокопанням, вишукуючи свою провину та звинувачуючи себе, тому приймають негативні прояви емоцій на свою адресу.

Декомпозиція матриць значень шкал дозволила виявити такі незалежні фактори як *самоповага, аутосимпатія та внутрішня невпорядкованість*. Зробимо аналіз результатів за цими шкалами, що узагальнюють показники.

Інтерпретацію результатів емпіричного дослідження незалежних факторів покажемо на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Результат незалежних факторів.

Самоповага – це сукупність шкал: відкритість, самовпевненість, самокерівництво та дзеркальне Я. Самоповага виражає оцінку власного «Я», перевіреного по взаємозв'язку з соціально значущими критеріями: етичності, успішності, незалежності, цілеспрямованості, соціальної підтримки. Виходячи з даних, наведених у діаграмі, ми можемо зробити висновок про те, що жінки, жертви сімейного насилля ставляться до себе, своїх якостей з невірою, оскільки у 81% респондентів цей показник не є вираженим та має низький рівень. Міра ціннісного ставлення у них низька або нижче норми.

Аутосимпатія. Виходячи з даних, наведених на попередній діаграмі, можна зробити наступні висновки: дані емпіричного дослідження майже збігаються з попередніми та складають 82%. Прихильності до себе зумовлює відкритість до інших. Низький рівень аутосимпатії визначає, що жінки мають негативну Я-концепцію, яка є осередком сталої неадекватної самооцінки. Можна відзначити, що вони не задоволені собою, власним Я та не пристосовані до життя.

Емпіричне дослідження дозволило проаналізувати дані по шкалі *внутрішня невпорядкованість* (сукупність власної конфліктності та самозвинувачення). Даний фактор не підпорядкований аутосимпатії й самоповазі. Високий рівень говорить про те, що у складних життєвих ситуаціях особистість звинувачує себе, а не зосереджується на пошуку рішень. Це психологічно залежна особа, яка не задоволена своєю реалізацією та розвитком власного потенціалу.

Для визначення рівня психологічного благополуччя ми застосовували методикку «Шкали психологічного благополуччя» Х. Ріфф. Для інтерпретації групових результатів було побудовано таблицю 3.2.:

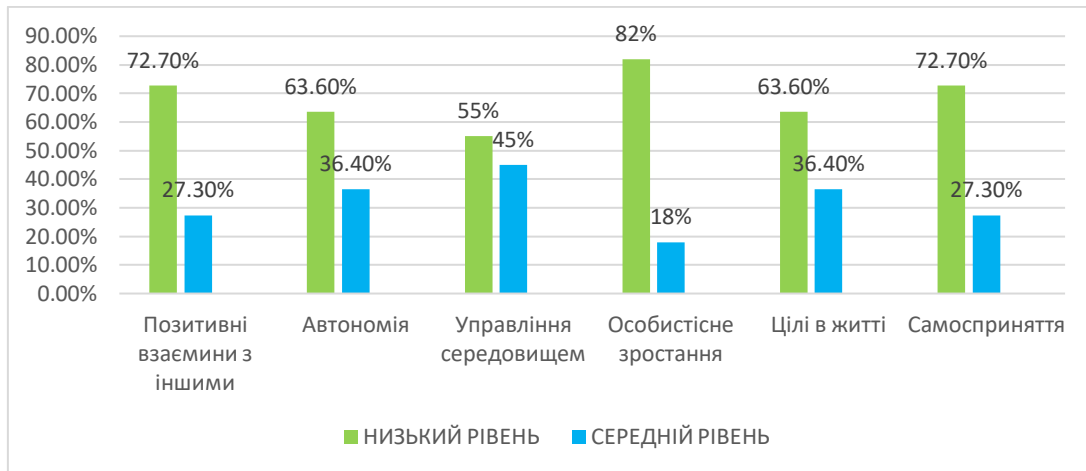
Таблиця 3. 2.

Показники психологічного благополуччя

Шкали психологічного благополуччя	Кількість відповідей та %	
	Низький рівень	Середній рівень
Позитивні взаємини з іншими	8 – 72,7 %	3 – 27,3 %
Автономія	7 – 63,6 %	4 – 36,4 %
Управління середовищем	6 – 55 %	5 – 45 %
Особистісне зростання	9 – 82 %	2 – 18 %
Цілі у житті	7 – 63,6 %	4 – 36,4 %
Самоприйняття	8 – 72,7 %	3 – 27,3 %
Психологічне благополуччя	68 %	32 %

Як бачимо, 72,7% жінок відчувають *проблеми у взаєминах з іншими* людьми, нестачу в житті близьких, довірчих відносин. Респонденти переживають власну ізолюваність. Можливі проблеми з навичками компромісних розв'язань проблем. Низькі значення по шкалі *автономія* говорить про те, що більше половини жінок (64%) орієнтовані при ухваленні рішень покладатися на оцінку інших. Занадто переймаються оцінками та очікуваннями інших. Неспроможність протистояти тиску та маніпуляціям у відносинах. *Управління середовищем* – це вміння особистості створювати або обирати умови, які повністю задовольняють власним потребам. Більш ніж половина всіх опитаних жінок (55%) відчувають свою безпорадність у намаганні справлятися з буденними справами, своє безсилля в керуванні навколишнім світом. *Особистісне зростання* показує рівень реалізації свого потенціалу. За показниками цієї шкали можна зробити висновки, що 82% жінок, жертв подружнього насилля переживають особову стагнацію, відчувають розчарування та незацікавленість життям, небажання засвоювати та втілювати в життя щось нове. 64% респондентів мають розмиті *життєві цілі*, дефіцит відчуття, що минуле та сьогодення усвідомлено та засвоєно. Переконавання, що додають цілей життю, у цих жінок відсутнє.

Самосприйняття – 73% опитаних незадоволені собою, своїм минулим та теперішнім, не сприймають себе. Розглянемо рівень шкал психологічного благополуччя на діаграмі 3.1:

Діаграма 3.1. Рівень шкал психологічного благополуччя

Сукупність всіх шкал психологічного благополуччя складає особистісний потенціал психологічного благополуччя. Розглянемо середні показники на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Рівень психологічного благополуччя

Як бачимо, серед наших досліджених немає жінок з високим рівнем психологічного благополуччя. Дві третини жінок, жертв сімейного насилля, мають низький рівень цього показника соціальної адаптованості людини. Науковці розглядають психологічне благополуччя як певний баланс

позитивного й негативного в житті людини, різниця між ними і є основою того, в якій мірі людина буде задоволена власним життям. Можемо зробити висновки, що наші респонденти в означений період життя відчувають себе нещасними та невдоволеними власним життям. Таким чином з'ясовано, що більшість виявила низький рівень психологічного благополуччя як інтегрального показника повноцінного функціонування особистості.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ). Е. Г. Ейдеміллер і В. Юстицкис – наступний етап нашого емпіричного дослідження. За допомогою опитувальника АСТ було визначено рівні сімейної тривоги та її складових. У таблиці 3.3 відображені результати, отримані за цією методикою.

Таблиця 3.3

Показники сімейної тривоги

Показники сімейної тривоги шлюбних партнерів	Провина	Тривога	Напруженість	ЗСТ (узагальнена шкала)
Кількість респондентів /%	7 – 63,6 %	5 – 45,5 %	8 – 72,7 %	60,6 %

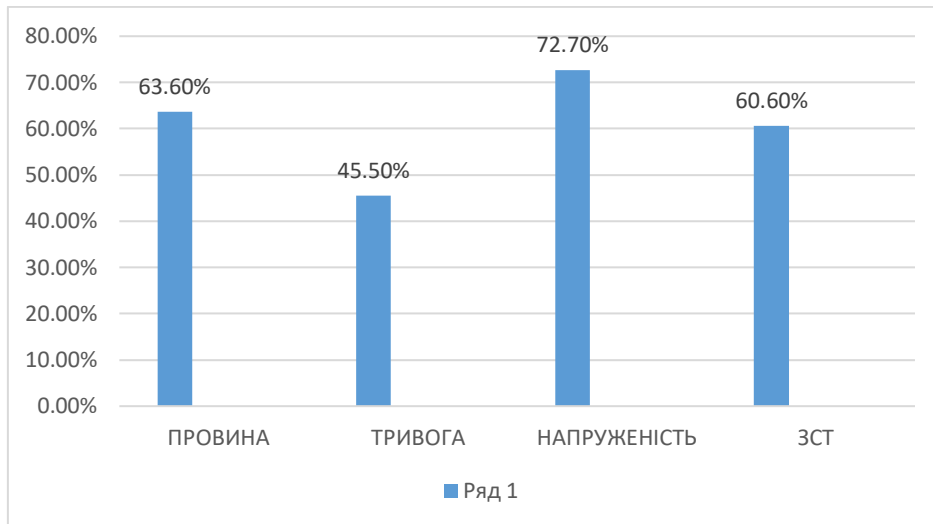
Як видно з таблиці 3.3, 64% жінок переживають почуття провини в сімейних стосунках за все, що відбувається в родині. Вони відчувають постійне незадоволення членів сім'ї, критику з їхнього боку, почувають себе зайвою. Можна визначити це як неадекватне почуття відповідальності.

Переживання жінками тривоги в сім'ї становить 45,5%. Вірогідно, такі респонденти відчувають напруженість, критичні погляди членів сім'ї та вважають, що ситуації в сім'ї не залежать від їхніх зусиль.

Найвищий рівень складають дані по шкалі напруженість – 72,7% опитаних жінок переживають напруженість у сімейних стосунках, вважають, що виконання сімейних обов'язків є надто складними для них. Жінки нервують, постійно відчувають негативний емоційний стан.

Ця методика надала можливість визначити загальний рівень сімейної тривоги. 61 відсоток опитаних жінок відчувають сімейну тривогу. Результати діагностики представлені графічно на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Показники сімейної тривоги

З наведених даних видно, що у досліджуваній вибірці найбільш проявлена напруженість, дещо менше провина і, порівняно найменше, тривога.

Важливо зазначити, що показники сімейної тривоги, як правило, базується на невпевненості індивіда у важливій складовій життя. Це може бути пов'язано з невпевненістю у собі чи у почуттях свого партнера.

Опитувальник генералізованого тривожного розладу GAD-7 був останнім етапом нашого емпіричного дослідження. Генералізований тривожний розлад – це незмінне виражене почуття занепокоєння, напруженості та очікування майбутніх неприємностей у щоденних проблемах і подіях продовж кількох місяців.

У таблиці 3.4. відображені результати, отримані за цією методикою.

Таблиця 3.4

Результати генералізованого тривожного розладу

Генералізований тривожний розлад		Кількість відповідей та %
Рівень тривоги		Всього - 11
0-4	Мінімальний	-
5-9	Помірний	-
10-14	Середній	3 – 27,3 %
15-21	Високий	8 – 72,7 %

ГТР вважають найчастішим з тривожних розладів. За даними досліджень, жінки у два-три рази частіше потерпають від цього стану розладу, який супроводжується надмірною тривогою та почуттям внутрішньої напруги. Людина відчуває внутрішню дрож, вона полохлива, дратівлива, занепокоєна, у справах настроюється на найгірший результат, постійно очікує чогось поганого. Такий стан пов'язують зі стресовими ситуаціями. ГТР розглядають недостатню стійкість до стресів.

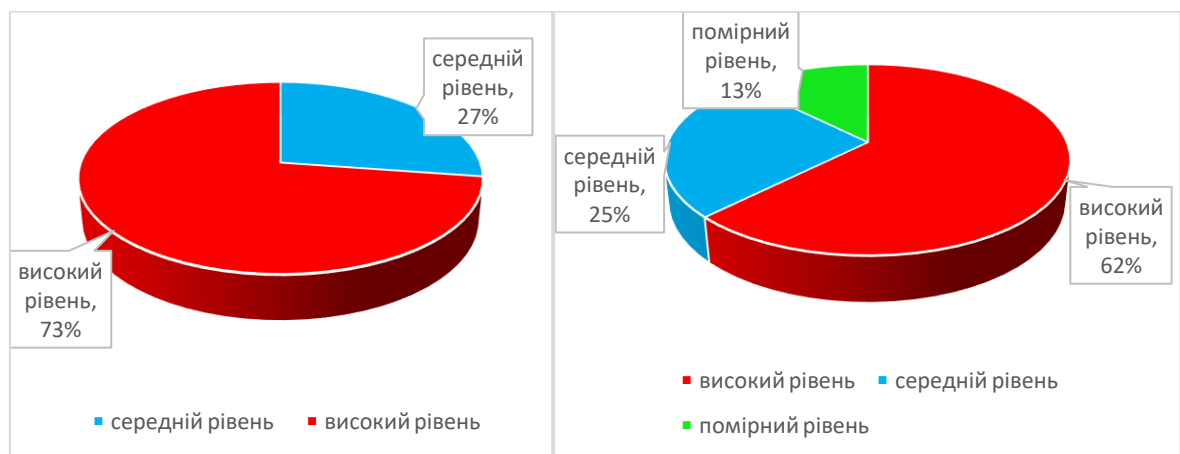
Дані дослідження показали, що майже 73 відсотків жінок переживають генералізований тривожний розлад.

Серед опитаних жінок, деякі з них повідомили, що проходять реабілітаційну роботу, тому ми запропонували їм пройти опитування ще раз, після закінчення їхнього курсу роботи. На жаль, не вдалось дослідити результати всіх жінок, які були у попередньому дослідженні. Усього участь у повторному опитуванні прийняли 8 жінок, з попередніх 11. Результати другої діагностики генералізованого тривожного розладу у процентному співвідношенні представлені у таблиці 3.5.

Результати другої діагностики ГТЗ

Генералізований тривожний розлад		Кількість відповідей та %
Рівень тривоги		
0-4	Мінімальний	-
5-9	Помірний	1 – 12,5 %
10-14	Середній	2 – 25 %
15-21	Високий	5 – 62,5 %

Порівняємо результати за допомогою діаграми, які представлено на діаграмі 3.2.

Діаграма. 3.2. Порівняльний аналіз результатів ГТЗ

Як бачимо, результати змінилися, знизився на 11% високий рівень, з'явилась одна жінка, стан якої можна вже розглядати як помірний. Робота з жертвами насилля носить досить довгий термін реабілітації (не менше 20-25 сесій), через складні умови не завжди відбуваються заплановані зустрічі. Тому робота спеціалістів з жінками, жертвами сімейного насильства, продовжується. І ми сподіваємось, що результати з часом будуть кращими.

Висновки до розділу III

При аналізі сучасних емпіричних підходів до вивчення видів насильницьких дій щодо жінок ми з'ясували, що саме вивчення структурних компонентів особистості дозволяє виявити особливості поведінки жертви та прояснити механізм виникнення насильства у сім'ї.

Враховуючи мету дослідження та спираючись на результати теоретичного аналізу, ми підібрали діагностичні методики, які б допомогли з'ясувати особливості феномену насильства у подружніх стосунках.

Результати емпіричного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

- у 76,3% обстежуваних виявлена наявність внутрішньо-особистісних конфліктів;

- жінки, жертви сімейного насилля ставляться до себе, своїх якостей з невірою, оскільки у 81% респондентів цей показник самоповаги не є вираженим та має низький рівень. Міра ціннісного ставлення у них низька або нижче норми.

- 82% жінок має низький рівень аутосимпатії, це визначає, що вони не задоволені собою, власним Я та не пристосовані до життя.

- 63% респондентів виявили високий рівень по шкалі внутрішня непорядкованість. Це говорить про те, що у складних життєвих ситуаціях особистість звинувачує себе, а не зосереджується на пошуку рішень. Це психологічно залежна особа, яка не задоволена своєю реалізацією та розвитком власного потенціалу.

- дві третини жінок виявила низький рівень психологічного благополуччя як інтегрального показника повноцінного функціонування особистості. Можна зробити висновки, що наші респонденти в означений період життя відчують себе нещасними та невдоволеними власним життям. Таким чином з'ясовано, що більшість (64%) жінок переживають почуття провини в сімейних стосунках за все, що відбувається в родині. Вони відчують постійне незадоволення членів сім'ї, критику з їхнього боку,

почувають себе зайвою. Можна визначити це як неадекватне почуття відповідальності.

- 72,7% опитаних жінок переживають напруженість у сімейних стосунках, вважають, що виконання сімейних обов'язків є надто складними для них. Жінки нервують, постійно відчують негативний емоційний стан.

- 61 % опитаних жінок відчують сімейну тривогу. Показники сімейної тривоги, як правило, базуються на невпевненості індивіда у важливій складовій життя. Це може бути пов'язано з невпевненістю у собі чи у почуттях свого партнера.

- майже 73 % жінок переживають генералізований тривожний розлад.

ВИСНОВКИ

У роботі розкрито стан насилля як соціального явища у соціально-психологічній теорії та практиці.

Визначено, що феномен «насильство» науковці розглядають як соціальне явище, яке виступає наслідком соціальних суперечностей. Суспільство має системний характер, тому й причини утворюють своєрідну систему складових компонентів.

З'ясовано, що прояви насильницької поведінки особи є предметом вивчення психології, соціології, конфліктології, кримінології, педагогіки, медичних та інших наук.

У роботі досліджено, що насильство згубно впливає на здоров'я і благополуччя жінки протягом усього подальшого життя, навіть якщо епізод насильства залишилися в минулому. Насильство породжує важкі наслідки для всього суспільства і лягає важким тягарем на бюджети країн і процес розвитку в цілому.

З'ясовано, що законодавство України має досить розвинені закони щодо соціально-правового захисту жінок. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» чітко виокремлює коло структур, які залучені до надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї

З'ясовані та розглянуті технології роботи соціального працівника з жінками-жертвами насильства у подружніх стосунках, які сприяють формуванню і корекції суспільної та індивідуальної свідомості, створенню соціалізуючого простору, надають досвід зав'язування нових стосунків і моделі поведінки.

При аналізі сучасних емпіричних підходів до вивчення видів насильницьких дій щодо жінок визначили, що саме вивчення структурних компонентів особистості дозволяє виявити особливості поведінки жертви та прояснити механізм виникнення насильства у сім'ї.

Результати емпіричного дослідження дозволили виявити загальні провідні тенденції, які притаманні усім жінкам, жертвам сімейного насилля:

- ✓ наявність внутрішньо-особистісних конфліктів;
- ✓ міра ціннісного ставлення у них низька або нижче норми;
- ✓ жінки не задоволені собою, власним Я та не пристосовані до життя;
- ✓ це психологічно залежні особи, яка не задоволені своєю реалізацією та розвитком власного потенціалу;
- ✓ переживають напруженість у сімейних стосунках;
- ✓ властива висока тривожність і емоційна нестабільність, внутрішньою конфліктністю та суперечливістю.

Підсумовуючи, відзначимо, що дана робота допомогла поглибити знання з цієї теми й досягти очікуваного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Безпалько О. В. 2003. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: *Навчальний посібник*. Київ. 134 с.
- Безпалько О. В., Журавель Т. В. 2010. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. *Тренінговий курс*. Київ: ВГЦ "ВОЛОНТЕР". 168 с.
- Бова А. А. 2004. Кримінологія гендера: Дослідження подружнього насильства. *Український соціум*. № 2 (4). С.13-20.
- Герасіна Л. М. 2015. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. №1148. С.35-40.
- Говор Ю. О. 2011. Запобігання органами внутрішніх справ насильницьким злочинам щодо жінок у сім'ї. *Автореферат*. Львів: ЛьВДУВС. 21 с.
- Грабська І. А. 1998. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. №9. С.20-22.
- Гуменникова Т. Р., Метіль А. С. 2018. Характеристика домашнього насильства: відповідальність і наслідки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. №35. С. 12-14.
- Гумін О. М. 2015. Характеристика деяких причин та умов вчинення насильницьких злочинів у сім'ї у стані агресивної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. №813. С. 225-231.
- Джиліген Джеймс. 2004. Запобігання насильству. Київ: *Сфера*, 271 с.
- Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. 1994. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти). *Навчальний посібник*. Київ: УАВС. 51 с.

Джужа О. М., Опришко І. В., Кулик О. Г. 2005. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї. *Навчальний посібник*. Київ: Нац. акад. внутр. справ України. 124 с.

Жигунова Г. М., Пономаренко Н. О. 2015. Причини насильства над жінками в сім'ї. *Громадські науки. Соціологія*. №2 (34). С. 137-144.

Замашкіна О. Д. 2016. Соціальні фактори, що обумовлюють кризи сучасної молодшої сім'ї та проблеми оптимізації шлюбно-сімейних відносин. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: ФОП Бондаренко М.О. С. 114-119.

Запорожцев А. В., Лабунь А. В., Заброда Д. Г., Басиста І. В., Дроздова І. В., Брижик В. О., Мусієнко О. М. 2012. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання. *Навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України*. Київ. 246 с.

Захожа В. А. 2000. Фізичне насильство щодо жінок у сім'ї. *Наукові записки. Том 18. Соціологічні науки*. С. 49-55.

Зверева І. Д., Лактіонова Г. М. 2004. Соціальна робота в Україні. *Навчальний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури. 256 с.

Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. 2016. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: *Педагогічна думка*. 219 с.

Ковтун А. Ю. 2019. Причини та наслідки домашнього насильства. *Збірник тез Обласної науково-практичної конференції: Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи*. Чернігів: ЧНТУ. 126 с.

Краснова О. В., Калашник О. А. 2016. Попередження домашнього насильства. *Навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній*. Київ. 90 с.

Ліщук Н.О. 2020. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання. *Автореферат*. Львів. 232 с.

Максимова Н. Ю. 2003. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства. Київ: *Комітет сприяння захисту прав дітей*. 344 с.

Максимова Н. Ю. 2004. Конфліктна сім'я потребує допомоги: про психологічні аспекти попередження насильства в таких сім'ях. *Практична психологія та соціальна педагогіка*. №7. С.14-19.

Малкіна-Пих І. Г. 2006. Психологія поведінки жертви. Москва: *Фенікс*. 354 с.

Міхеєва М. Психолого-правові аспекти судової психологічної експертизи потерпілих унаслідок домашнього насильства. С. 139-144 <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.1.22>

Мінакова К. 2005. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. *Соціальна педагогіка*. №2. С. 43-47.

Нестерчук В.В. 2020. Соціально-правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Освіта та педагогічна наука*. №3 (175). С. 64-78.

Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофєєв Р.М., Шорніков А.В. 2021. Актуальні проблеми сімейного насильства. *Монографія*. Дніпро. 188 с.

Петрович В., Чернети С. 2021. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики. *Колективна монографія*. Луцьк: ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф». 342 с.

Повалій Л.В. 2010. Концептуальні підходи до аналізу насильства в сім'ї. *Збірник наукових праць: Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. №14. Книга 1. С.358-366.

Про запобігання та протидію домашньому насильству. *Закон України* від 07.12.2017 № 2229-VIII Офіц. вид. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

Реан А.А. 1996. Агресія та агресивність. *Психологічний журнал*. №5. Том 17. С. 3-18.

Романовська Л. І., Василенко О. М. 2020. Соціально-психологічний стан жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського*

університету. Серія: «ПЕДАГОГІКА. СОЦІАЛЬНА РОБОТА». ВИПУСК 1 (46). С. 197-199.

Семигіна Т. В. 2008. Послуги, що надаються особам, які зазнали насильства у сім'ї. *Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. Наукові записки. Том 84. С. 62-68*

Семигіна Т. В. 2020. Сучасна соціальна робота. Київ: *Академія праці, соціальних відносин і туризму. 275 с.*

Сова М.О. 2014. Психологія сім'ї. *Навчальний посібник. Київ. 212 с.*

Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання. 2004. *Матеріали за результатами соціологічного опитування. Київ: Державний інститут проблем та молоді. 144 с.*

Титаренко Т. 2007. Життєві кризи: технології консультування. Перша частина. Київ: *Главник. 144 с.*

Шакун В. І. 1996. Урбанізація і злочинність. *Українська академія внутрішніх справ. Київ. 255 с.*

Юрків Я. 2013. Сутність та зміст соціального феномену "насильство в сім'ї". *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 27. С. 234-237.*

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика дослідження самовідносини (тест - опитувальник МІС) В. В. Столін, С. Р. Пантілеев:

Інструкція до методики МІС:

Уважно прочитайте пропозиції і поставте на окремому бланку поруч з номером кожного твердження плюс, якщо ви згодні з цим твердженням, або мінус, якщо Ви не згодні з цим твердженням.

Тестовий матеріал (питання).

1. Мої слова досить рідко розходяться з ділом.
2. Випадковій людині я швидше за все здамся людиною приємним.
3. До чужих проблем я завжди ставлюся з тим же розумінням, що і до своїх.
4. У мене нерідко виникає почуття, що те, про що я з собою в думках розмовляю, - мені неприємно.
5. Думаю, що всі мої знайомі ставляться до мене з симпатією.
6. Найрозумніше, що може зробити людина в своєму житті, це не противитися власної долі.
7. У мене досить здібностей і енергії втілити в життя задумане.
8. Якби я роздвоївся, то мені було б досить цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
9. Я не здатний завдавати душевний біль самим рідним і коханим людям.
10. Я вважаю, що не гріх іноді пожаліти самого себе.
11. Зробивши якийсь промах, я часто не можу зрозуміти, як же мені могло прийти в голову, що із задуманого могло вийти щось добре.
12. Найчастіше я схвалюю свої плани і вчинки.
13. У моєї особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати у інших гостру неприязнь.
14. Коли я намагаюся оцінити себе, я перш за все бачу свої недоліки.
15. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.
16. Чи можна сказати, що я ціную себе досить високо.

17. Мій внутрішній голос рідко підказує мені то, з чим би я, зрештою, не погодився.
18. Багато моїх знайомих не приймають мене так вже всерйоз.
19. Бувало, і не раз, що я сам гостро ненавидів себе.
20. Мені дуже заважає нестача енергії, волі і цілеспрямованості.
21. У моєму житті виникали такі обставини, коли я йшов на угоду з власною совістю.
22. Іноді я сам себе погано розумію.
23. Часом мені нестерпно боляче спілкуватися з самим собою.
24. Думаю, що без праці зміг би знайти спільну мову з будь-яким розумним і знаючим людиною.
25. Якщо я ставлюся до кого-небудь з докором, то перш за все перед самим собою.
26. Іноді я сумніваюся, чи можна любити мене по-справжньому.
27. Нерідко мої суперечки з самим собою обриваються думкою, що все одно вийде не так, як я вирішив.
28. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.
29. Навряд чи знайдуться люди, яким я не до душі.
30. Часто я не без глузування жартують над собою.
31. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене це був би досить нудний партнер по спілкуванню.
32. Мені здається, що я досить склався як особистість, і тому не витрачаю багато сил на те, щоб в чомусь стати іншим.
33. У цілому мене влаштовує те, яким я є.
34. На жаль, занадто багато хто не розділяє моїх поглядів на життя.
35. Я цілком можу сказати, що поважаю сам себе.
36. Я думаю, що маю розумного і надійного радника в собі самому.
37. Сам у себе я досить часто викликаю почуття роздратування.
38. Я часто, але досить безуспішно намагаюся в собі щось змінити.
39. Я думаю, що моя особистість набагато цікавіше і багатше, ніж це може здатися на перший погляд.

40. Мої гідності цілком переважають мої недоліки.
41. Я рідко залишаюся незрозумілим в найважливішому для мене.
42. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене досить високо.
43. Те, що зі мною трапляється, - це справа моїх власних рук.
44. Якщо я сперечаюся з собою, то впевнений, що знайду єдино правильне рішення.
45. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я кажу: «Так тобі й треба».
46. Я не вважаю, що досить духовно цікавий для того, щоб бути привабливим для багатьох людей.
47. У мене нерідко виникає сумнів, а чи такий я насправді, яким собі представляюся.
48. Я не здатний на зраду навіть в думках.
49. Найчастіше я думаю про себе з дружньої іронією.
50. Мені здається, що мало хто може подумати про мене погано.
51. Упевнений, що на мене можна покластися в найвідповідальніших справах.
52. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.
53. Я ніколи не видаю сподобалися мені чужі думки за свої.
54. Яким би я не здавався навколишнім, я-то знаю, що в глибині душі я краще, ніж більшість інших.
55. Я хотів би залишатися таким, який я є.
56. Я завжди радий критики на свою адресу, якщо вона обґрунтована і справедлива.
57. Мені здається, що якби було більше таких людей, як я, то життя змінилося б на краще.
58. Моя думка має достатню вагу в очах оточуючих.
59. Щось заважає мені зрозуміти себе по-справжньому.
60. У мені є чимало того, що навряд чи викликає симпатію.
61. У складних обставинах я зазвичай не чекаю, поки проблеми вирішаться самі собою.
62. Іноді я намагаюся видати себе не за того, хто я є.
63. Бути поблажливим до власних слабкостей цілком природно.

64. Я переконався, що глибоке проникнення в себе, - малоприємне і досить ризиковане заняття.
65. Я ніколи не дратуюся і не злюся без особливих на те причин.
66. У мене бували такі моменти, коли я розумів, що і мене є за що зневажати.
67. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що зі мною відбувається.
68. Саме багатство і глибина мого внутрішнього світу і визначають мою цінність як особистості.
69. Довгі суперечки з собою частіше залишають гіркий осад в моїй душі, ніж приносять полегшення.
70. Думаю, що спілкування зі мною доставляє людям щире задоволення.
71. Якщо говорити відверто, іноді я буваю дуже неприємний.
72. Можна сказати, що я собі подобаюся.
73. Я - людина ненадійна.
74. Здійснення моїх бажань мало залежить від везіння.
75. Моє внутрішнє «Я» завжди мені цікаво.
76. Мені дуже просто переконати себе не засмучуватися через дрібниці.
77. Близьким людям властиво мене недооцінювати.
78. У мене в житті нерідко бувають хвилини, коли я сам собі огидний.
79. Мені здається, що я все-таки не вмію злитися на себе по-справжньому.
80. Я переконався, що в серйозних справах на мене краще не розраховувати.
81. Часом мені здається, що я якийсь дивний.
82. Я не схильний пасувати перед труднощами.
83. Моє власне «Я» не представляється мені чимось гідним глибокої уваги.
84. Мені здається, що, глибоко обдумуючи свої внутрішні проблеми, я навчився набагато краще себе розуміти.
85. Сумніваюся, що викликаю симпатію у більшості оточуючих.
86. Мені траплялося робити такі вчинки, яким навряд чи можна знайти виправдання.
87. Десь у глибині душі я вважаю себе слабаком.

88. Якщо я щиро звинувачую себе в чомусь, то, як правило, викривального запалу вистачає ненадовго.
89. Мій характер, яким би він не був, цілком мене влаштовує.
90. Я цілком уявляю собі, що мене чекає попереду.
91. Іноді мені буває важко знайти спільну мову зі своїм внутрішнім «Я».
92. Мої думки про себе здебільшого зводяться до звинувачень в свою адресу.
93. Я не хотів би сильно змінюватися навіть в кращу сторону, тому що кожна зміна - це втрата якоїсь дорогої частки самого себе.
94. У результаті моїх дій занадто часто виходить зовсім не те, на що я розраховував.
95. Навряд чи в мені є щось, чого б я не знав.
96. Мені ще багато чого не вистачає, щоб з упевненістю сказати собі: «Так, я цілком дозрів як особистість».
97. У мені цілком мирно уживаються як мої достоїнства, так і мої недоліки.
98. Іноді я надаю «безкорисливу» допомога людям тільки для того, щоб краще виглядати у власних очах.
99. Мені дуже часто і безуспішно доводиться виправдовуватися перед самим собою.
100. Ті, хто мене не любить, просто не знають, що я за людина.
101. Переконати себе в чомусь не складає для мене особливих труднощів.
102. Я не відчуваю нестачі в близьких і розуміють мене людям.
103. Мені здається, що мало хто поважає мене по-справжньому.
104. Якщо не розмінюватися на дрібниці, то в цілому мене немає в чому дорікнути.
105. Я сам створив себе таким, який я є.
106. Думка інших про мене цілком збігається з моїм власним.
107. Мені б дуже хотілося багато в чому себе переробити.
108. До мене ставляться так, як я того заслуговую.
109. Думаю, що моя доля складеться все одно не так, як би мені хотілося тепер.
110. Упевнений, що в житті я на своєму місці.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ). Е. Г. Ейдеміллер і

В. Юстицкис

Опис методики

Членам сім'ї пропонується самостійно заповнити опитувальник.

Інструкція: «Пропонований Вам опитувальник містить твердження про Ваше самопочуття вдома, в сім'ї. Твердження пронумеровані. Такі ж номери є в бланку, що додається до методикою. Читайте по черзі затвердження опитувальника. Якщо Ви загалом згодні з ними, то на бланку обведіть кружком номер затвердження. Якщо Ви в цілому не згодні - закресліть цей же номер. Якщо дуже важко вибрати, то поставте на номері знак питання. Намагайтеся, щоб таких відповідей було не більше трьох. Пам'ятайте, Ви характеризуєте своє самопочуття в сім'ї.

У опитувальнику немає "правильних" і "неправильних" тверджень. Відповідайте так, як відчуваєте.

Текст опитувальника

1. Знаю, що члени моєї сім'ї часто бувають незадоволені мною.
2. Відчуваю, що, як би я не вступив (а), все одно буде не так.
3. Я багато чого не встигаю зробити.
4. Так виходить, що саме я найчастіше опиняюся винен (а) у всьому, що трапляється в нашій сім'ї.
5. Часто відчуваю себе безпорадним (безпорадною).
6. Вдома мені часто доводиться нервувати.
7. Коли потрапляю додому, відчуваю себе незграбним (незграбною) і незграбним (незручною).
8. Деякі члени сім'ї вважають мене нетямущим (недолугою).
9. Коли я вдома, весь час через що-небудь переживаю.
10. Часто відчуваю на собі критичні погляди членів моєї сім'ї.
11. Іду додому і з тривогою думаю, що ще трапилося в мою відсутність.
12. Вдома у мене постійно відчуття, що треба ще дуже багато зробити.

13. Нерідко відчуваю себе зайвим (зайвої) будинку.
14. Вдома у мене такий стан, що просто опускаються руки.
15. Вдома мені постійно доводиться стримуватися.
16. Мені здається, якби я раптом зник (зникла), то ніхто б цього не помітив.
17. Ідеш додому, думаєш, що будеш робити одне, але, як правило, доводиться робити зовсім інше.
18. Як подумаю про свої сімейні справи, починаю хвилюватися.
19. Деяким членам моєї родини буває незручно через мене перед друзями і знайомими.
20. Часто буває так: хочу зробити добре, але виявляється, вийшло погано.
21. Мені багато чого у нас не подобається, але я цього прагну не показувати.

Обробка й інтерпретація результатів.

За кожне згоду з твердженням нараховується 1 бал. Сума балів підраховується

окремо по кожній з трьох шкал:

1. Субшкала В - вина (сімейна вина члена сім'ї) - неадекватне почуття індивідом відповідальності за все негативне, що відбувається у сім'ї.
2. Субшкала Т - тривожність (сімейна тривожність члена сім'ї) - почуття, що ситуація в сім'ї не залежить від власних зусиль обстежуваного
3. Субшкала Н - напруженість (сімейна напруженість) - відчуття, що виконання сімейних обов'язків являє собою непосильну за дачу для індивіда.

Додаток В

**Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф,
адаптований українською мовою С. Карсановою)**

Наступні твердження щодо Ваших відчуттів стосовно себе і Вашого життя. Будь ласка, пам'ятайте, що тут немає правильних та неправильних відповідей.

Обведіть цифру, що відповідає в найбільшій мірі ступеню Вашої згоди або незгоди з кожним твердженням на даний момент

Повністю не згоден	Здебільшого не згоден	Де в чому не згоден	Де в чому згоден	Швидше, згоден	Повністю згоден
1	2	3	4	5	6

1. Багато людей вважають мене люблячим і дбайливим. 1 2 3 4 5 6
2. Іноді я змінюю свою поведінку або образ думок, щоб відповідати запитам оточуючих. 1 2 3 4 5 6
3. Взагалі, я вважаю, що сам несу відповідальність за те, як я живу. 1 2 3 4 5 6
4. Я не зацікавлений в діяльності, яка розширить мій світогляд. 1 2 3 4 5 6
5. Мені приємно думати про те, що я зробив у минулому і що сподіваюся зробити в майбутньому. 1 2 3 4 5 6
6. Коли я проглядаю історію свого життя, я випробовую задоволення від того, як все склалося. 1 2 3 4 5 6
7. Вважаю підтримку близьких відносин складною і даремною. 1 2 3 4 5 6
8. Я не боюся висловлювати вголос те, що я думаю, навіть якщо це не відповідає думці оточуючих. 1 2 3 4 5 6
9. Потреби повсякденного життя часто нервують мене. 1 2 3 4 5 6
10. Взагалі, я вважаю, що продовжую дізнаватися більше про себе з часом. 1 2 3 4 5 6
11. Я живу одним днем і не замислююся серйозно щодо майбутнього. 1 2 3 4 5 6
12. Взагалі, я відчуваю упевненість і позитивне відношення до себе. 1 2 3 4 5 6
13. Я часто відчуваю себе самотнім через те, що у мене мало близьких друзів, з якими є можливість поділитися своїми переживаннями. 1 2 3 4 5 6
14. Зазвичай на мої рішення не впливають дії оточуючих. 1 2 3 4 5 6
15. Я не дуже добре відповідаю людям і оточуючому суспільству. 1 2 3 4 5 6
16. Я належу до людей, які відкриті для всього нового. 1 2 3 4 5 6
17. Я прагну зосередитися на сьогоднішні, оскільки майбутнє майже постійно приносить мені проблеми. 1 2 3 4 5 6
18. Мені здається, що багато з людей, яких я знаю, одержали від життя більше, ніж я. 1 2 3 4 5 6
19. Я відчуваю задоволення від особистого і взаємного спілкування з членами сім'ї або друзями. 1 2 3 4 5 6
20. Я схильний турбуватися про те, що оточуючі думають про мене. 1 2 3 4 5 6
21. Я досить добре справляюся з більшістю щоденних обов'язків. 1 2 3 4 5 6
22. Я не хочу що-небудь робити по-новому, в моєму житті мене все влаштовує таким, як воно є. 1 2 3 4 5 6
23. У мене є відчуття спрямованості і мета в житті. 1 2 3 4 5 6

24. Була б можливість, я б багато що в собі змінив. 1 2 3 4 5 6
25. Для мене важливо бути хорошим слухачем, коли мої друзі розповідають мені про свої проблеми. 1 2 3 4 5 6
26. Бути задоволеним самим собою важливіше, ніж отримувати схвалення оточуючих. 1 2 3 4 5 6
27. Я часто відчуваю себе заваленим своїми обов'язками. 1 2 3 4 5 6
28. Я вважаю, що важливо переживати новий досвід, який кидає виклик моїй думці про себе і про світ. 1 2 3 4 5 6
29. Мої повсякденні справи здаються мені банальними і незначними. 1 2 3 4 5 6
30. Мені подобається більша частина моїх якостей. 1 2 3 4 5 6
31. Я знаю небагато людей, охочих вислухати, коли мені потрібне з кимсь поговорити. 1 2 3 4 5 6
32. Я схильний піддаватися впливу людей з твердими переконаннями. 1 2 3 4 5 6
33. Якби я був незадоволений своєю життєвою ситуацією, я б зробив ефективні кроки, щоб її змінити. 1 2 3 4 5 6
34. Якщо подумати, я не досяг більшого як особистість за останні декілька років. 1 2 3 4 5 6
35. Я не маю чіткого усвідомлення того, чого я намагаюся досягти в житті. 1 2 3 4 5 6
36. У минулому я зробив декілька помилок, але я вважаю, що в цілому все вийшло благополучно. 1 2 3 4 5 6
37. Я вважаю, що отримую багато від своїх друзів. 1 2 3 4 5 6
38. Люди рідко переконують мене робити те, що я не хочу. 1 2 3 4 5 6
39. Зазвичай я добре піклуюся про свої особисті фінанси і справи. 1 2 3 4 5 6
40. З моєї точки зору люди будь-якого віку здатні продовжувати подальше особове зростання і розвиток. 1 2 3 4 5 6
41. Я звик ставити перед собою цілі, але зараз це здається марною тратою часу. 1 2 3 4 5 6
42. У багатьох відношеннях я відчуваю розчарування щодо моїх досягнень в житті. 1 2 3 4 5 6
43. Мені здається, що у більшості оточуючих людей більше друзів, ніж у мене. 1 2 3 4 5 6
44. Для мене важливіше пристосуватися до інших, ніж залишитися одному зі своїми принципами. 1 2 3 4 5 6
45. Я відчуваю стрес через те, що не можу впоратися зі всіма справами, які я вимушений робити щодня. 1 2 3 4 5 6
46. З часом я почав більше розуміти життя, що зробило мене сильнішою і здібнішою людиною. 1 2 3 4 5 6
47. Мені приносить задоволення будувати плани на майбутнє і працювати над їх втіленням в життя. 1 2 3 4 5 6
48. Здебільшого я горджуся тим, хто я є, і життям, яким я живу. 1 2 3 4 5 6
49. Люди назвали б мене людиною, готовою приділити час іншим. 1 2 3 4 5 6
50. Я впевнений в своїй думці, навіть якщо вона суперечить загальній. 1 2 3 4 5 6
51. Мені добре вдається розподілити свій час так, щоб я міг справлятися з усім, що повинно бути зроблено. 1 2 3 4 5 6
52. Мені здається, що я став значно розвиненіший як особа з часом. 1 2 3 4 5 6
53. Я — людина, що активно виконує те, що заплановано мною. 1 2 3 4 5 6
54. Я заздрю тому, як живуть більшість людей. 1 2 3 4 5 6
55. У мене ніколи не було досить теплих і довірливих стосунків з іншими. 1 2 3 4 5 6
56. Мені складно висловлювати свою думку щодо спірних питань. 1 2 3 4 5 6
57. Кожен мій день розписаний, але я отримую відчуття задоволення від того, що зі всім справляюся. 1 2 3 4 5 6
58. Мені не подобається опинятися в нових ситуаціях, які вимагають від мене зміни старого доброго способу дії. 1 2 3 4 5 6

59. Деякі люди безцільно блукають життям, але я не відношуся до таких людей. 1 2 3 4 5 6
60. Моє ставлення до себе, ймовірно, не таке позитивне, як те, що відчують до себе більшість людей. 1 2 3 4 5 6
61. Я часто відчую, що залишаюся осторонь, коли справа стосується дружби. 1 2 3 4 5 6
62. Я часто змінюю свої рішення, якщо мої друзі або члени сім'ї не згодні з ними. 1 2 3 4 5 6
63. Я відчую напругу, коли намагаюся розпланувати свої дії, оскільки я ніколи не виконую до кінця все, що запланував. 1 2 3 4 5 6
64. Для мене життя — це безперервний процес навчання, змін та росту. 1 2 3 4 5 6
65. Іноді мені здається, що я зробив все в моєму житті, що було потрібно. 1 2 3 4 5 6
66. Багато днів я прокидаюся пригнічений думками про те, як я прожив своє життя. 1 2 3 4 5 6
67. Я знаю, що можу довіряти своїм друзям, а вони знають, що можуть довіряти мені. 1 2 3 4 5 6
68. Я не відношуся до людей, які піддаються соціальному тиску думати або поступати певним чином. 1 2 3 4 5 6
69. Мої спроби знайти вид діяльності і взаємовідношення, відповідні для мене, були вельми успішними. 1 2 3 4 5 6
70. Мені приносить задоволення бачити, як мої погляди міняються і «дорослішають» з роками. 1 2 3 4 5 6
71. Мої цілі в житті є для мене швидше джерелом задоволення, ніж розчарування. 1 2 3 4 5 6
72. У минулому були зльоти і падіння, але в цілому я б не став нічого міняти. 1 2 3 4 5 6
73. Мені складно по-справжньому відкритися, коли я спілкуюся з оточуючими. 1 2 3 4 5 6
74. Мене турбує те, як люди оцінюють вибори, зроблені мною в житті. 1 2 3 4 5 6
75. Мені складно розпланувати своє життя так, щоб мене це влаштовувало. 1 2 3 4 5 6
76. Я давним-давно перестав намагатися поліпшити або змінити що-небудь в своєму житті. 1 2 3 4 5 6
77. Мені приємно думати про те, чого я досяг у житті. 1 2 3 4 5 6
78. Коли я порівнюю себе з друзями і знайомими, я переживаю приємні почуття від того, ким я є. 1 2 3 4 5 6
79. Мої друзі і я співпереживаємо проблемам один одного. 1 2 3 4 5 6
80. Я оцінюю себе за тим, що я вважаю важливим, а не за цінностями, які вважають важливими оточуючі. 1 2 3 4 5 6
81. Я спромігся створити свій власний будинок і спосіб життя, які найбільш відповідають моїм перевагам. 1 2 3 4 5 6
82. Правильно говорять, що старого пса новим трюкам не навчиш. 1 2 3 4 5 6
83. Зрештою я можу з упевненістю сказати, що моє життя не багато стоїть. 1 2 3 4 5 6
84. У всіх є свої недоліки, але, здається, у мене їх більш ніж достатньо. 1 2 3 4 5 6

Додаток Д

Опитувальник генералізованого тривожного розладу GAD-7.

ПІП _____ Дата _____		Не турбували взагалі	Протягом декількох днів	Більше половини цього часу	Майже щодня
Як часто за останні 2 тижні Вас турбували будь-які з наступних проблем? (Обрану відповідь відмітьте позначкою "✓")					
1.	Ви нервували, відчували тривогу або були дуже напружені	0	1	2	3
2.	Ви не могли зупинити або контролювати своє хвилювання	0	1	2	3
3.	Ви занадто хвилювались через різні речі	0	1	2	3
4.	Вам було важко розслабитись	0	1	2	3
5.	Ви були настільки неспокійні, що Вам було важко всидіти на одному місці	0	1	2	3
6.	Вам було легко дошкулити або роздратувати	0	1	2	3
7.	Ви відчували страх, неначе щось жахливе може статися	0	1	2	3
Сума					
Загальний бал _____					

Інтерпретація результатів.

Загальний бал	Рівень тривоги
0-4	Мінімальний
5-9	Помірний
10-14	Середній
15-21	Високій

Додаток Е

Таблиця 1.1

Прояви насильства

Види насильства	Прояви насильства
Фізичне насильство	<ul style="list-style-type: none"> • Фізичне насильство в сім'ї може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, заподіяння шкоди його честі та гідності. Це: • загроза зброєю; • удушення; побиття, стусани та укуси; • заподіяння опіків; • кидання предметами у бік жертви; • відмова надати необхідну допомогу в разі хвороби або вагітності.
Економічне насильство	<ul style="list-style-type: none"> • Економічне насильство в сім'ї виявляється у своєрідному економічному тиску на члена сім'ї через заборона працювати ; позбавлення або обмеження можливості користуватися й розпоряджатися грошима; повна звітність за витрачені гроші; примус виконувати важку, непосильну роботу (Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., 2012).
Сексуальне насильство	<ul style="list-style-type: none"> • Це змушення до будь-яких дій сексуального характеру, якщо вони втілюються без згоди особи: нав'язування сексуальної близькості у стані наркотичного або алкогольного сп'яніння, примус до садистських або болісних статевих зносин, примушування спостерігати за статевим актом між іншими людьми, примушування до статевого акту з третьою особою, приниження почуттів партнера в сексуальному відношенні, погроза насильством для примусу до згоди на сексуальний зв'язок (Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., 2012).
Психологічне насильство	<ul style="list-style-type: none"> • ігнорування почуттів особи; • образа переконань, що мають цінність для особи; • образа віросповідання, національної, расової та класової приналежності або походження; • обмеження свободи дій та пересування особи; • погрози залишити сім'ю, побити чи вбити дружину, дітей; • підштовхування до самогубства; примушення до протизаконних дій; • ізоляція від оточуючих; • використання дітей проти матері; • залякування, усунення від процесу ухвалення рішень; • заперечення наявності проблеми насильства, перекладання відповідальності за неї на партнера;

	• обмеження в самореалізації, навчанні, роботі (Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., 2012).
--	---